

891

D

21

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

0854 2646

~~11/11/11~~

VERHANDELING

TER BEANTWOORDING

DER

V R A G E:

»Welk een leermethode wordt op een zoogenaamd
»Latijnsch school vereischt, ten einde niet alleen
»de oude talen met de beginselen der Geschiede-
»nis, Fabelkunde enz. goed en grondig te onder-
»wijzen, maar bijzonder ook, om de jeugd door
»dat onderwijs, met den geest der oudheid te
»bezielen, tot al wat schoon en edel is te verheffen,
»en zoo tot het beoefenen van kunsten en weten-
»schappen wel voor te bereiden.»

DOOR

M^r. C. I. VAN ASSEN.

AAN WIEN, IN DE ALGEMEENE JAARLIJKSCHE VERGADERING

VAN DE MAATSCHAPPIJ DER WETENSCHAPPEN TE

Haarlem, OP DEN 23 Mei 1818, DE GOU-

DEN EERPRIJS IS TOEGEWEZEN.

VERHANDELING
OVER DE
LEERWIJZE
OP DE
LATIJSCHESCHOLEN.

INLEIDING.

Ik wage het eene vraag te beantwoorden, die bij de eenvoudigste voorstelling de edelste bedoeling heeft. Kon mijn verstand zijne denkbeelden met zoo groote duidelijkheid ontwikkelen, als mijn hart met warmte het belang der zaak gevoelt, ik zoude mij bijna durven vleijen, in mijne poging niet ongelukkiglijk te slagen; maar overtuigd van het onvermogen mijner krachten, vat ik om geene andere reden mijne schroomvallige pen op, dan om de aandrift van mijn hart te voldoen, en mij het verwijt te besparen, van niet te hebben medegedongen in een wedstrijd, waar het een der teederste voorwerpen geldt van mijne bezorgdheid.

Voor den mensch, die de menschheid, en voor den burger, die zijn vaderland lief heeft, is er niets ter betrachting noodzakelijker, niets edeler, en om met PLATO zelve te spreken, niets goddelijker, dan de opvoeding der jeugd.

Het is de jeugdige leeftijd, van welks vorming het afhangt of het vaderland weldra goede burgers zal ontvangen: en zijn het niet de goede burgers, die, meer dan opgevolde schatkisten en overwinnende wapenen, aan het vaderland inwendige kracht en bloei geven? De jeugd draagt in haren schoot de echte kiem, waarin het toekomend welzijn des staats verborgen ligt. Die kiem moet gekoesterd en gekweekt, en uit de zuivere bronnen van wetenschap en deugd gedrenkt worden; maar gelijk niet alle de kruiden en planten des velds dezelfde waarde hebben, en de een de andere, door het heilzame harer sappen, en den rijkdom harer vruchten overtreffen, zoo hebben ook in den staat niet alle de standen denzelfden uitgebreiden invloed op den inwendigen bloei des vaderlands. Voorzeker is die stand de eerste en voornaamste, waarin de verrigtingen des geestes, meer dan het werk der handen, het voorwerp van dagelijksche beoefening zijn. Uit dezen kring rijst het sterkere of flauwere licht der beschaving op, het welk zich over den staat verspreidt; de handhavers van menschelijk en Goddelijk regt, de beoefenaars der letteren, der kunsten en wetenschappen, en alle de voornamste ambtenaren van den staat, in binnen- en buitenlandse betrekkingen, worden gewoonlijk in dezen kring ge-

gevormd. Hier moet dus bovenal het oog van den bestuurder des staats gevestigd zijn; hier moet hij waken en zorg dragen, dat het licht der beschaving steeds helder schijne, en de nevelen van onkunde worden opgeklaard.

Velerlei zijn natuurlijker wijze de middelen, die ten dien einde moeten aangewend worden, doch een der eerste en voortreffelijkste, is de *studie der Ouden*. Het oordeel van alle beschaafde volken van het nieuwere Europa is hierin eenstemmig. De grootste krijgshelden, staatsmannen, redenaars, geschiedschrijvers, dichters, kunstenaars, godgeleerden, geneeskundigen, wijsgeeren en regtsgeleerden, hebben allen door hun luisterrijk voorbeeld de eer der oude letterkunde gehandhaafd, en het pleit voldongen, dat de kennis der oudheid voor de ware beschaving eens volks onmisbaar is. Maar al faalde ook de getuigenis van alle overige volken, is niet het huisselijk voorbeeld onzer eerbiedwaardige vaderen alleen voldoende, om de waarheid onzer meening op de edelste wijze te staven?

Waar is het volk, hoe uitgebreid in land en magt, hetwelk alle de werkdadige deugden van het maatschappelijk leven, door een zoo naauwen band met de studien der wijsbegeerte en letteren vereenigd heeft, als onze voorouderen dat hebben gedaan? Hoe diep doordrongen toch moet niet een volk zijn van het gevoel voor beschaving, als kweekster van nationalen roem en deugd, die het oprigten eener hoogeschool de edelste belooning rekent, voor de verhevenste burgertrouw?

De gedenkrollen onzer geschiedenissen vermelden steeds op dezelfde bladzijde de namen der voortreffelijkste staatsburgers en der beroemdste geleerden, en welke geleerden? geene drooge letterzifters, maar mannen, wier hart en hoofd doortrokken was met den geest der ondheid: mannen, die schreven gelijk CICERO, en zongen gelijk HORATIUS, en niet minder braaf waren dan zij. En hoe groot was de roem, die hiervoor onzen vaderen ten deel werd! wij zien alle de volken wedijveren, om hun de dubbele kroon van burgertrouw en volksverlichting aan te bieden. Geene verbindtenis van vrede of oorlog of handelsbetrekking is in het oog der mogendheden zoo heilig en goed, dan welke met den eerlijken Hollander is gesloten. Geen oord ter wereld is er, van waar de geleerden en ongeleerden niet naar het Hollandsch Athene henen spoeden, om wetenschap te vergaren, of in den ruimen wedstrijd naar roem en onsterfelijkheid te dingen. De groote gebeurtenissen, die de laatste tijden met zich hebben gesleept, zijn ontzettende geweest, en hebben den bloei der oude letteren deerlijk geteisterd; toch is het heerschend karakter der voorouderen nimmer geheel en al uitgewischt. De nakomelingen hebben nog in hun hart de schoone kleur behouden van deugd en wetenschap, waarmede de voorouderlijke stam doortrokken was. De voorbeelden, die zich aan mijne gedachten opdoen, verdringen bijna elkander; dan waartoe andere bewijzen, terwijl de wet op het onderwijs, en de voorgestelde vraag der Maatschap-
pij

pij voor ons liggen? Met vaderlandschen zin bezielt toont ook de Maatschappij, hoe noodzakelijk zij het acht, dat bij den herbloei des vaderlands, ook de oude Letterkunde weder bloeije, en de Nederlandsche jongelingschap worde opgewekt, om den voorouderlijken letterroem weder met standvastigen ijver na te jagen. Zij noodigt daarom allen, wien het belang der jeugd en der letteren ter harte gaat, uit, om den weg aan te wijzen, die derwaarts leidt: niet dat deze weg zoo geheel en al onbekend is en nergens wordt bewaandeld; maar al te gering is het getal dergenen, die hem inslaan en niet liever enge bijpaden kiezen. Één is het doel, één moet dus ook de weg zijn, om er toe te geraken. Met ingespannen krachten en onvermoeiden arbeid, moeten allen er naar streven, en opdat onkunde geen voorwendsel meer zij, moeten doel en middelen zoo zeer in het helderst daglicht worden gesteld, dat allen, aan wier zorgen de jeugd is toevertrouwd, kunnen zien en onderscheiden, wat hun te doen sta, om op geene dwaalsporen te voeren, maar de onzekere schreden der jeugd op vasten grond te richten, haar te bezielen met den geest der oudheid, haar te verheffen tot al wat schoon en edel is, en alzo voor te bereiden tot de beoefening van kunst en wetenschap.

De toestand der latijnsche scholen in ons vaderland is over het geheel niet zoo gunstig, als hij behoorde te zijn. Wanneer wij dien vergelijken met het lager onderwijs, moeten wij erkennen, dat het

laatste verre het eerste overtreft. Er is een natuurlijk band van vereeniging tusschen beider onderwijs, die niet genoeg wordt opgemerkt. Het lagere onderwijs kon aan het hoogere op eene zoo uitmuntende wijze te hulp komen. Hoe veel tijd zoude men niet kunnen sparen, door steeds de oplettendheid daarop te vestigen, dat de eerste beginselen, in beide talen, voor een groot deel dezelfde zijn, en de moedertaal steeds voor oogen moet gehouden worden, om aan haar de regelen der latijnsche spraakkunst en hoofd-deelen der rede te toetsen, en door onderlinge vergelijking tot derzelver waarverstand te komen?

De langzame vorderingen in het latijn door dit verzuim veroorzaakt, doen de studie der grieksche taal tot op een tijd verschuiven, dat men veelal bij derzelver moeilijke beginselen moet blijven stil staan, of ze over het hoofd ziende, de schrijvers zelve ontijdig in de hand neemt. En wat is toch het onderwijs der oudheid, wanneer de grieksche letterkunde wordt veronachtzaamd? de jonge lieden verlaten dikwijls de school en begeven zich naar de akademie, zonder ander gevoel voor de waardij der oude letterkunde, dan dat op de kollegien het latijn gesproken wordt, en vele boeken, in elk afzonderlijk vak, in die taal geschreven zijn.

De regtsgeleerde, de geneeskundige, de godgeleerde student overhaast zich om met zijn eigenlijk vak aan te vangen, en ziet weldra uit de hoogte neder op alle studie der oudheid, die hem het pijnlijk werk en de moeilijke uren van den school-

schen

schen leeftijd voor den geest roept. Maar de godgeleerde bedenkt niet, dat KENOPHON en PLATO, dat CICERO en SENECA voor de wijsbegeerte en welsprekendheid, die hij beide behoort te beoefenen, onmisbare hulpbronnen zijn. De geneeskundige vermoedt niet, dat HIPPOCRATES, GALENUS en CELSUS rijk zijn in vruchtbare lessen en raadgevingen, die de krachten der verzwakte natuur beter kunnen herstellen, dan zoo vele geneeskundige stelsels dezer stelselmatige eeuw. De regtsgeleerde — doch ik wil geen zwart tafereel ophangen, als of ik de verdiensten miskende der uitstekende vernuften, die het vaderland in de opgenoemde wetenschappen bezit. Laat ons liever, in plaats van klaagtoonen aan te heffen, zachte geneesmiddelen trachten aan te bieden, en op eene overtuigende wijze toonen, hoe de voorbereidende studien der letteren kunnen en moeten medewerken om de eer der Nederlandsche geleerdheid in wetenschap en kunst, als een schat, ons door onze vaders toevertrouwd, heilig en ongeschonden voor de laatste nakomelingschap te bewaren.

Ons betoog zal uit den aard der zaak zeer eenvoudig en waarschijnlijk dikwijls eentoonig zijn, uitgaande van een vast beginsel, komen wij als van zelve er telkens toe terug.

Het nut, hetwelk uit het lagere onderwijs voor het hoogere kan worden getrokken; de noodzakelijkheid om een groot deel van dien tijd aan het grieksch toe te wijden, en het onvermoeid beoefenen der klassieke schrijvers, als de ware
en

en zuivere bron voor de mythologie, historie, geographie, antiquiteiten, en wat men in den uitgebreidsten zin door de studie der oudheid verstaat; zie daar de spil, waarop geheel ons betoog zich zal bewegen.

Wij zullen eerst spreken over den onderwijzer, daarna over onze methode van onderwijs en de middelen om het aan te moedigen, en eindelijk over de school zelve.

De Onderwijzer.

Naar het voorschrift van PLATO moet een goed onderwijzer drie dingen in zich vereenigen: bekwaamheid, welwillendheid en vrijmoedigheid.

Wat zullen wij verstaan door de bekwaamheid des onderwijzers, waaraan moeten wij ze toetsen?

Aan de wet, naar ik meen, die op het onderwijs is vastgesteld, en voorschrijft, welke kundigheden in eenen onderwijzer, hetzij rector, hetzij conrector, hetzij praeceptor worden vereischt. Onder de uitmuntende verbeteringen, die voor de letteren eene gunstige toekomst beloven, heeft de nieuwe wet op het onderwijs voorgeschreven: dat niemand als praeceptor op eene school zal aangesteld worden, zonder den graad van kandidaat in de letteren bekomen te hebben; — dat in steden, wier bevolking grooter is dan van 20,000 zielen; niemand conrector of rector zal mogen zijn, zonder den graad van doctor in de letteren te hebben verworven; doch dat in de steden, wier bevolking

gee-

geene 20,000 zielen bedraagt, dit vereischte van den doctoralen titel alleen op den Rector zal toepasselijk zijn. (Art. 16-18.)

Voortreffelijke bepalingen voorzeker, waardoor de waardigheid van het onderwijs-ambt met een' deftigen titel wordt vermeerderd, en de kwade gewoonte afgesneden, die hier en daar wel eens is binnengeslopen, om jonge lieden, die de hoogeschool naauwelijks gezien hebben, tot den post van onderwijzer toe te laten. Maar hoe worden nu deze titels verkregen? een examen, zegt de wet, over de theorie der grieksche en latijnsche taalkunde, over de romeinsche en grieksche oudheden, over de rede-neerkunde, en daarenboven het bewijs, dat men met vrucht de lessen over de wiskunde, de proef-ondervindelijke natuurkunde en de nederduitsche letterkunde hebbe bijgewoond, wordt gevorderd tot het kandidaatschap in de letteren. (Art. 97.) — Tot den graad van dit Doctoraat, welk den titel geeft van *Philosophiae Theoreticae Magister Literarum Humaniorum Doctor*, schrijft de wet voor.

Vooreerst: een examen over de hoogere grieksche en latijnsche taalkunde, over de oude geschiedenis, de boven-natuurkunde en de geschiedenis der oude wijsbegeerte.

Ten tweeden: het uitleggen van twee duistere, of te regt brengen van twee gebrekkige plaatsen, één uit een grieksch en één uit een latijnsch schrijver.

Ten derden: het bewijs, dat men bovendien de lessen over de instituten, de geschiedenis des romeinschen regts, over de Vaderlandsche geschiedenis

nis

nis en de natuurkundige sterrekunde met vrucht gehouden hebben. (Art. 100.)

Zoo men, eindelijk, aan al die examina voldaan heeft, zal men tot de promotie zelve toegelaten worden, waartoe noodig is het schrijven van een Specimen inaugurale. (Art. 107.)

Wij oordeelden het wel der moeite waard de wet hier met haar eigen woorden en in haar geheel aan te halen, ten einde men kan oordeelen over het gewigt, hetwelk de wetgever aan het schoolsche onderwijs gehecht heeft.

Er doen zich echter twee bedenkingen op, die wij niet onaangeroerd mogen laten.

Vooreerst: Er wordt gevorderd voor het kandidaatschap een examen over de theorie der grieksche en latijnsche taalkunde, en voor het doctoraat een examen over de hoogere grieksche en latijnsche taalkennis. (Art. 99.) Wat verstaat de wet door *theorie der taalkunde*? hoe moet ze van *hoogere taalkunde* en *van taalkennis* worden onderscheiden? Zoo lang niet allen het hierover eens zijn, zal ook aan de hoogeschole geene algemeene en vaste regel worden in acht genomen, en daardoor de geest van het geleerd onderwijs in ons Vaderland niet een en dezelfde zijn en tot het ware doel leiden. Hier zal men misschien bij de theorie der taalkunde tevreden zijn, met de kennis der *formatio temporum* b. v., die er zonder twijfel toebehoort, en elders, zal men er de moeilijkste vragen uit de Analogie en Etymologie door willen verstaan. Ik gevoel dus eenige bekommring, of
de

de wet wel met genoegzame behoedzaamheid bepaalt, wat zij eigenlijk voor de bekwaamheid eens goeden onderwijzers vordert; maar wat zullen ons de voortreffelijkste inrigtingen en de beste methoden baten, zoo lang wij niet volkomen veilig en behoed zijn tegen de dwalingen van onkundige wegwijzers?

Ten tweede: Hetzij wel verre, dat ik mij eenen volmaakten onderwijzer voorstel, dan naar mijne meening behoort men omtrent de keuze eens praeceptors bijna even kiesch te zijn, als omtrent die eens rectors, en ik zie dus geene reden, waarom in steden, wier bevolking geringer is als van 20,000 zielen (hoedanig de meeste in ons Vaderland zijn), alleen de rector den graad van doctor behoort te bezitten.

De moeilijkste beginselen aan den dartelen knaap smakelijk te maken, en ze niet in zijn geheugen, maar door zijn verstand te doen bevatten, vordert misschien geene mindere begaafdheid dan het bondig verklaren eens schrijvers. En wie zal daarenboven de beginselen onderwijzen, die niet tevens een overzicht heeft over de geheele wetenschap. Want waar houden toch de beginselen op? Waar zijn hunne grensscheidingen? De ouden beschouwden, niet zonder reden, de spraakkunst als een deel der filosofie.

Ons geheele betoog over de beste methode is gegrond op de stelling, die wij met het gezag van HEMSTERHUIS en RUHNKENIUS bekleeden, dat hij het best de latijnsche taal kan onderwijzen, die
in

in het grieksche het meest bedreven is. Zijn wij dus toegevende omtrent den onderwijzer voor eerst-beginnenden; zien wij zijne onervarenheid in de grieksche taalkennis door de vingeren, wat goeds zullen wij dan te wachten hebben? Met welke bondigheid, met welken smaak zullen zelfs NEPOS en de kleinere dialogen van CICERO behandeld worden? schriften, voor welker goed verstand de grieksche letterkunde onmisbaar is, en waarvan de eerste, volgens het school-reglement, in die klasse behoort gelezen te worden, waar zich ligtelijk een conrector kan bevinden, die bij zijn kandidaatschap aan niets minder dacht, dan aan den post, dien hij thans bekleedt. De wet moest deze open-gelaten ruimte aanvullen, en eene regtvaardige gestrengheid in acht nemen omtrent allen, die aanspraak durven maken om de jongelingschap uit den beschaafden kring, het dierbaarst kleinood van den staat, te vormen en op te voeden. Hoe zal de ongeoeffende knaap de bronnen kunnen opsporen, waar hij de kennis der oudheid halen moet, wanneer zijn onkundige geleider hem die niet aanwijst en er nooit naar gedorst heeft?

Mijn onderwijzer moet aan de hoogeschool den koninklijken weg zijn opgegaan. Roepen toeval of nood hem te vroeg van den wedstrijd der eer, men ontsla hem niet, dan onder de belofte van zijne nieuwe loopbaan regtstreeks naar den grooten weg te zullen rigten, om daar na eenigen tijd den eertitel te ontvangen, die geene steden en poorten, hoe groot ook het getal van hare inwoners mo-
ge

ge wezen, voor hem meer zal sluiten. Een praeceptor, die met zijnen graad van kandidaat tevreden blijft, en geen ledig uurtje weet uit te winnen, om zich te ontdoen van een naam, die hem, met antieken geest bezield, mishagen moet, is ter bereiking van het ware doel van allen onderwijs ongeschikt. Hij bewijst, door zijn gedrag, geene geestdrift te hebben voor de studien der oudheid, en kan dus ook in anderen geene gevoelens opwekken, van welke hij zelf geheel vreemd is. Het is waar, bij een sober inkomen van praeceptor of conrector, zijn de kosten eener doctorale promotie niet te dragen; doch welke Hoogeschool zoude hier uit liefde voor de wetenschappen geene uitzondering willen toelaten? Ik houd mij verzekerd, dat alle de onderwijzers in ons vaderland, die nog in den bloei hunner jaren zijn, deze blijde tijding met deelneming zouden hooren, en zich liever aan de voorschriften der nieuwe wet onderwerpen, dan hunne toevlugt nemen tot den regel van hare niet terugwerkende kracht. Dit moge gelden voor anderen, gelijk voor oude godgeleerden, die in preekmethode achterwaarts zijn gebleven; maar niet voor hen, die in de letteren leven. De studie der letteren veroudert nimmer. De onderwijzers zijn hare getrouwe bewaarders, en behooren altijd bereid te zijn om den hun aanvertrouwd schat te vertoonen, en te bewijzen, dat zij de eere dier bewaring verdienen.

Voor het overige juichen wij alle de wijze bepalingen des wetgevers toe, omtrent de bekwaamheden

B

die

die in den onderwijzer moeten gevorderd worden. Wij voegen er den vromen en opregten wensch bij, dat wij deze bepalingen steeds met eene eerbiedige naauwgezetheid voor den wil des wetgevers in acht mogen nemen, en in hare volle kracht zien bloeijen, om aan het Vaderland uitstekende geleerden en aan de jeugd vertrouwenswaardige geleiders te geven; vertrouwenswaardige geleiders, zeggen wij, en dit doet ons weder denken aan de woorden van PLATO: dat een goed onderwijzer welwillendheid en vrijmoedigheid met bekwaamheid moet vereenigen; want bij het gemis van eene dezer gaven zal niemand ligtelijk vertrouwen inboezemen, en waar vertrouwen ontbreekt, ontbreekt in één woord alles. Zie den vrolijken knaap van tien of twaalf jaren, met openge-
laat, met oogen vol levendigheid, met een hart be-
zield door geestdrift en eergierigheid! hoe streelt hij de ijdelheid der ouderlijke liefde, hoe schoone vruchten belooft hij! doch van waar komt het dat de mees-
ten onze hope te leur stellen? Deze stoot de hand terug van den onderwijzer, die onkundig is hem te leiden: gene heeft een' openlijken afkeer van den man, die steeds norsch en onaangenaam, hem nimmer eenig blijk van tevredenheid geeft: een ander weder viert liever zijne spotzucht dan zijn leerlust den teugel, ten koste van den armen onderwijzer, die altijd met zich zelve verlegen, de noodzakelijke gave der vrijmoedigheid mist. Hoe juist heeft de groote wijsgeer het eene vereischte van het andere in den onderwijzer onafscheidelijk geoordeeld. Bekwaamheid treft het verstand, welwillendheid het hart,

hart, en als het hart is getroffen, schiet het lichtstralen uit en deelt warmte mede aan het verstand.

Niet met den schoolmeesterlijken plak in de handen, maar met de overreding op de lippen beheersche de onderwijzer de harten zijner geliefde leerlingen. Gelijk de grootste aller leermeesteren SOCRATES, trachte hij eerst de lust te ontvinken en dan het ontstoken vuur te onderhouden; niet door gemaakte deftigheid, maar door zachtheid van zeden, door beschaafdheid van uiterlijke manieren, door gestrengheid van karakter boezeme hij gezag in, en baart de zware taak hem somtijds een oogenblik van verdriet, dan beure hij zich op met de gedachte aan het voortreffelijk zeggen van CICERO: dat hij geen grooter en beter geschenk aan den staat kan aanbieden, dan als hij de jeugd onderwijst en beschaaft.

*De Leervijze die op de Latijnsche Scholen
moet gevolgd worden.*

Weet gij niet, vraagt SOCRATES bij PLATO, dat in alle zaken het begin steeds het grootste is, inzonderheid voor alles wat nog jong is en teeder? want de gedaante, die wij willen geven, wordt dan het best gevormd en ingedrukt.

Gelijk men de beeldtenis van een ring in het zachte was afdrukt, zoo moet de beeldtenis van het schoone in de harten worden ingedrukt, die nog jong en vast zijn. Van het eerste oogenblik derhalve dat de tien of twaalf-jarige knaap het school binnen-

treedt, moet de onderwijzer, weder volgens den raad van PLATO, een aanvang maken met hem den diepen indruk te geven van grondig onderwijs en van den geest der oudheid.

Grondig te onderwijzen, en tevens te bezielen met den geest der oudheid behooren twee denkbeelden te zijn, zoo onafscheidelijk, dat zij niet afzonderlijk mogen genoemd worden. Ik begrijp niet wat de grondige kennis eener taal zij, wanneer men onbekend blijft met den aard en de denkwijze der natie, die haar tot moederspraak heeft gehad.

Een opstel zonder fouten tegen de spraakkunst te maken, en eene redevoering in het latijn op te stellen, waarvan geen enkel denkbeeld den toon der ro-meinsche natie treft, zal toch niemand voor grondig onderwijs willen doen doorgaan; of met weidschen ophef van VIRGILIUS en HOMERUS, van CICERO en XENOPHON te spreken, en telkens uit te roepen: hoe schoon! hoe Goddelijk! zonder naauwkeurig den stijl zelven in alle zijne deelen gade te slaan, en het spraakgebruik te ontwikkelen, ook dit is niet het ware bezielen met den geest der oudheid, die eene zoo onbepaalde waarde hechtte aan de kieschheid en zuiverheid van taal en uitdrukking.

Ik oordeel, ook om dezelfde reden, de studie der fabel- en aardrijkskunde zoo naauw verbonden met het grondig onderwijs, dat ik het bijna voordeelijker zoude rekenen, om bij het behandelen des schrijvers de begrippen der Ouden uit de voorkomende plaatsen zelve op te helderen, dan hiertoe een afzonderlijken tijd te nemen, als of het eene afzonderlijke we-

wetenschap ware. Doch de onderwijzer, van wien bijna alles afhangt, hebbe slechts den waren handgreep, om de snaar der jeugdige verbeelding en leerlust in beweging te brengen: de leerling zal niet te kort komen, maar den naauwen band van vereeniging spoedig opmerken en waarden. De jeugdige leeftijd begrijpt zoo vele dingen, waarvoor men te ligtelijk waant, dat zij nog niet rijp is.

Gewoonlijk brengt de knaap zijn rudimenta mede, en zegt, na misschien een of twee uren vergeefs gewacht en zich daardoor verveeld, of heimelijk met spelen vermaakt te hebben, een zeker getal van buiten geleerde woorden op, en vangt alzoo aan, op eene werktuigelijke wijze eene taal te leeren, die hij niet weet door welk volk en in welk werelddeel gesproken is. Is de leerling bij zijne aankomst reeds zoo onderwezen, als ik naar het voorschrift der wet mag vorderen, dan is zulk een onderwijs geheel en al beneden zijne opvoeding. Neen! de onderwijzer moet juist met hem de lessen aanvangen, de overige leerlingen tot aandacht opwekken, en den nieuwaangekomenen op eene geleidelijke wijze vragen: welk het doel zijner komst is, waarom hij gelooft het latijn en grieksch te moeten leeren, en waar en in welken tijd de beide volken gebloeid hebben, die hij wil leeren kennen door het leeren lezen hunner uitmuntende geschriften. Hij reikt hem nu eene kaart van het oude *Rome* en van *Griekenland* over, en wijst of laat hem aanwijzen het gebied dier oude volken; hij doet hem de noodzakelijkheid gevoelen, of laat ze door een der anderen opmerken, om bij het

lezen der schrijvers zelve, zulke kaarten bestendig te raadplegen. Hij verhaalt hem nu met een enkel woord van de grootheid en roem der beide volken der oude wereld, die een beslissenden invloed hebben gehad op de nieuwe wereld, en wier verhevene kennis en voortreffelijke daden steeds onze navolging waardig blijven. Hij boezemt hem hiermede liefde in voor beide talen, door welke alleen hij dit alles nader kan leeren kennen.

De leerling, uitgerust met de *wettige* vereischten, verstaat dit alles gemakkelijk of herinnert zich zelf reeds in zijne bijbelsche verhalen of andere geschiedboekjes iets gelezen te hebben, hetwelk op de Grieken of Romeinen betrekking had. Het onderwijs, hetwelk hij in zijne moodertaal genoten heeft, en bij velen nog met dat der fransche taal is vermeerderd, is voor de beginselen van het latijn een hulpmiddel, hetwelk wij, helaas! in onze jeugd niet gekend hebben. De onderwijzer wete hiervan slechts gebruik te maken, en binnen de helft des tijds, dien wij voorheen noodig hadden, zal hij alle de deelen eener rede doen kennen en ontvouwen.

Gaarne zouden wij hier onze begrippen door een voorbeeld ophelderen, en een onderwijzer en leerling sprekende invoeren; doch de vrees van in een al te breedvoerig betoog te treden, houdt ons terug. Wij zullen alleenlijk wagen eenige algemeene regelen op te geven, die naar ons oordeel, ten leiddraad kunnen dienen.

Vooreerst: Men moet aanvangen met den leerling te doen opmerken, welke de deelen eener rede zijn:

wat

wat men door zelfstandige, bijvoegelijke werk- en bijwoorden, deel-, bezit- en voornaam-woorden enz. hebbe te verstaan in onze eigen taal, om dit

Ten tweeden: Toe te passen op het latijn. Men toone aan, dat ook in het latijn diergelijke deelen eene rede uitmaken; men vange aan met de zelfstandige naamwoorden, men neme in het latijn een woord, door den leerling in het nederduitsch opgegeven, en schrijfve het op het zwarte bord, waarvan elke school moet voorzien zijn; men make oplettend op getal en geslacht, en voege er nu een bijvoegelijk woord bij; men verbuige ze nu te zamen, de leerling geve een werk-woord op, bij dit zelfstandig en bijvoeglijk woord passende. Hier toetst men reeds terstond zijn oordeel. De onderwijzer vertaalt dit woord in het latijn, en vraagt nog een zelfstandig en bijvoeglijk woord, hetwelk geregeerd wordt van het opgegeven werk-woord. De leerling wetende, dat de latijnsche volzin de vertaling is van den in het hollandsch opgegevenen, leert en zet over, en behaagt hierdoor reeds zich zelven.

Ten derden: De leerling moet terstond aanvangen met het vervaardigen van *opstellen*, door alle de deelen eener rede heen, beginnende met de verba subst. en adj., met verschillende uitgangen en verbuigingen, welke hij zich eigen maakt door het telkens afschrijven eener tabel, die dezelve voorstelt, en daggelijksche oefeningen in het opstellen. Eerst het geschreven leere hij van buiten.

Ten vierden: Men ga geene gelegenheid voorbij, om oplettend te maken op het onderscheid of de

overeenkomst tusschen de latijnsche en nederlandsche taal, en toone b. v. aan, hoe de eerste de beide lid-woorden of artikelen mist, en hoe verkeerd het is van *haec mensa* b. v. over te zetten met *eene tafel*, daar het *deze tafel* beteekent, terwijl echter de verbuiging of *declinatio* der adj. en subst. veel grooter is dan bij ons; hoe wij voorts trappen van opklimming in onze bijvoegelijke woorden hebben op dezelfde wijze als de Latijnen en Grieken, en somtijds ook dezelfde onregelmatigheden hebben, gelijk b. v. het *bonus*, *melior*, *optimus*, evenzeer van den gewonen regel afwijkt, als in het nederlandsch *goed*, *beter*, *best*. Bij de werk-woorden toone men, dat het latijn en grieksch veel rijker zijn dan de hedendaagsche talen, en de hulpwoorden van *hebben* en *zijn*, voor het *activum* althans, in het geheel niet behoeven.

Ten vijfden: Men ontwikkele de beteekenis en kracht der verschillende tijden of *tempora*, en leere den leerling om ze zelf te formeren. Men doe hem altijd door eenig voorbeeld de juiste kracht van derzelver gebruik opmerken, en leere hem, dat wij b. v. dikwijls den onvolmaakten tijd bezigen, waar de Romeinen den volmaakten enz., en dat de *conjunctivus modus* veel gebruikelijker is in de latijnsche dan in de nederlandsche taal.

Ten zesden: Men onderwijze geen deel der rede zonder gepaste voorbeelden.

Ten zevenden: De hoofdregelen der *Syntaxis* onderwijze men, door ze eerst in het verstand, en daarna in het geheugen in te scherpen; men make den leer-

leerling steeds oplettend, dat een groot deel dezer regelen uit het gezond verstand van zelve voortvloeit. De leerling, die in de nederlandsche school geleerd heeft, dat men behoort te schrijven: *mijn vader b. v. bemint mijne moeder, en mijne moeder bemint mijnen vader; dit kind wordt door zijne ouders bemind; dit en dat boek zijn nuttig*: verstaat oogenblikkelijk den regel van het *adj. et subst. conveniunt in gen. etc.* van de *verba transitiva regunt accus.* van de *pass. met den abl.* door het overzetten van het voorzetsel door.

Ik zoude voorzeker het getal dezer hoofd-regelen nog verre kunnen uitbreiden, doch de opgenoemde zijn voldoende om mijne bedoeling te verklaren. Ik wil, dat het verstand en oordeel gescherpt, en de leerling, hoe jong ook, daardoor tevens voorbereid worde tot de theoretische beschouwing der taal. Onze eigen moederspraak zoude misschien, op deze wijze, door het opkomend geleerd geslacht met eene grootere belangstelling worden beoefend, dan tot hiertoe pleegt te geschieden.

Maar om mijne stof te vervolgen, de leerling moet zoo veel mogelijk zelf werken, dat is, hij moet zich vroegtijdig gewennen, om zich zelve te helpen en al nazoekende te vinden. Dit wekt het meest zijn' moed op, en verschaft hem de beste zelfsvoldoening. Eene goede Grammatica is voorzeker onmisbaar. Ik twijfel zeer of men overal de beste gebruikt. De leerling, bekend met de deelen eener rede, ontdekt spoedig bij het doorbladeren, waar hij de voorzetsels en woorden enz. die hem te pas komen, zal kunnen

vinden. Men geve hem te gelijker tijd een goed woordenboek, (gelijk den kleinen SCHELLER) in de hand, en late hem steeds de keus van de zelfstandige en bijvoegelijke woorden, die hij verbuigen en tot een' volzin wil aanvullen. Ik ben zoo zeer als iemand een warm voorstander van het oefenen des geheugens, mits het geschiede op eene oordeelkundige wijze. Men late dus geene opgegeven taak van woorden van buiten leeren, maar doe den leerling een eigen woordenboek ten zijne gebruike ontwerpen; hoe dit? vraagt men misschien met eenige bevreemding; mijne meening is deze:

Een aankomende knaap is natuurlijker wijze verheugd over ieder woord van het dagelijksche leven, hetwelk hij in het latijn weet te noemen. Deze lust neme men te baat; men geve hem de taak op, om uit zijne grammatica en nederl.-lat. woordenboekje alle de woorden bij een te zamelen, die b. v. zijne kleederdragt uitdrukken. Naar halsdoek, overhemd en kousen zal hij te vergeefs zoeken, en zie daar! bij den aankomeling terstond eene uitmuntende gelegenheid geboren, om hem bekend te maken met hetgeen men *romeinsche oudheid* pleegt te noemen. De onderwijzer verklaart nu, of laat door een ander verklaren, welke de gewone kleederdragt en pracht der oude Romeinen was, en ontvouwt nu ongemerkt de ware beteekenis van *toga*, *praetextum*, *tunica* enz. enz., of men geve hem op, alles wat tot een gewapend krijgsman behoort, iets hetgeen meestal de liefhebberij der kinderen is. Uit de afgewerkte taak ziet de onderwijzer weder ligtelijk eene proef van des leer-

leerlings verkregen kennis. Als hij reeds geleerd heeft, dat het buskruid eerst in de 14de eeuw is uitgevonden, zullen de woorden van *schietgeweer* en *patroontasch* hem het onderscheid doen beseffen tusschen de oude en nieuwe krijgskunde. Voor den onderwijzer opent zich weder een nieuw veld, om hierover iets mede te deelen; de aandacht van alle de leerlingen even waardig. *Arma, telum, hasta, jaculum*, kunnen nu verklaard en door den leerling opgeteekend worden. Ik beweer zelfs, dat deze wijze nuttig is, ook voor meer gevorderden. Zij leeren daardoor de oude en nieuwe wereld kennen, en de juiste beteekenis en kracht der woorden onderscheiden; inzonderheid, wanneer men straks verder gaat, en bij de zelfstandige woorden het wapentug b. v. uitdrukken, de werkwoorden voegt, en in eene oordeelkundige orde voordraagt, aangaande alles, wat de krijgsman verrigt, het *pugnare, dimicare, conserere manu, eminus et cominus pugnare, obsidere, expugnare urbem, receptui canere, triumphare*, zullen op deze wijze in hun waar gebruik gekend, en onuitwischbaar in het geheugen ingeprent worden. Men ga eens de reeks van woorden na, die voor kunsten en wetenschap worden gebezigd; hoe bieden zij den bekwamen onderwijzer van alle zijden rijke stof aan, om in zijne leerlingen, door het aanduiden van de ware beteekenis dier kunst- en wetenschappelijke woorden, de lust op te wekken tot etymologie, geschiedenis en oudheidkennis, en hen alzoo gemeenzaam te maken met den eigenlijken geest der Grieken en Romeinen. Weerkeerig werkt dit

dit op den leerling in zijn' eigen dagelijkschen kring. Hij let thans op duizend zaken in het huisselijk en maatschappelijk leven, die anders onopgemerkt worden voorbijgegaan. Wordt hij te huis in teekenkunst of muziek onderwezen, of wijdt hij een uur van uitspanning toe aan het dansen of paardrijden, hoe aangenaam kan hij dan zich zelven naderhand bezig houden, met na te speuren, door welke bewoordingen de Romeinen alle de eigenschappen dezer oefeningen uitdrukten, en welk gebruik zij van dezelve, als kunsten beschouwd, maakten. Op deze wijze krijgt de leerling een' rijkdom, en van woorden, en van denkbelden, die hem gewis meer zullen bezielen met het gevoel voor de oudheid, dan wanneer men hem naar het alphabeth laat opdreunen *abacus een pronktafel abies een denneboom*, of wel volgens de Rudimenta, *spiritus een geest, angelus een engel, Deus God*, welke geen van allen, in dien zin, echt latijnsche woorden mogen genoemd worden. Na zulk eene halfjarige oefening, waarvan op het openbaar halfjarig onderzoek de proef moet worden afgelegd, kan de leerling, bekend met de *deen eener rede*, en voorzien van eene rijke *copia verborum*, en gewend aan het vaardig overzetten van opgegeven volzinnen, veilig aanvangen de latijnsche schrijvers zelve bij de hand te nemen: maar hoe hier te werk te gaan? Moet men een eigenlijken auteur kiezen, of eene der Florilegien, Chrestomathien enz., die sedert eenen geruimen tijd de oude schrijvers bijna verdringen. Ik ontken niet, dat dergelijke verzamelingen hare voordeelen hebben,

wijl

wijl zij de ligtste plaatsen trachten uit te kiezen; en hierdoor den leerling minder afschrikken; ik twijfel echter, of, de zaak wel overwogen zijnde, de Chrestomatien de voorkeur mogen behouden. Vooreerst is het er verre af, dat de keuze der bijeengebrachte plaatsen even gelukkig is. Daarenboven gebeurt het dikwijls, dat zeker verhaal of gezegde, wijl het uit den samenhang des schrijvers losgerukt is, hier moeilijkheden oplevert, die men niet zoude aantreffen, als men de plaats in haar verband las bij den schrijver zelve. Het verwijderd voorts den leerling te ver van het wezen der oudheid. Hij spreekt van GEDIKE en JAKOB, als of zij Grieken en Romeinen uit den ouden tijd waren, en blijft daardoor te lang onbekend met de namen van NEPOS, PHÆDRUS en anderen. Het wekt eindelijk veel meer den lust en ijver in den leerling op, wanneer men hem terstond de schrijvers der oudheid, dan eene dikwijls even moeilijke bloemenlezing in de hand geeft. Toen de studie der oude letteren in ons vaderland op het breedst aan het bloeijen was, gebruikten wij het minst alle die kleine hulpmiddelen, die stutsels en steunsels, die de traagheid der eeuw heeft uitgedacht.

EUTROPIUS, NEPOS en PHÆDRUS, zijn welligt wegens hun inhoud en voordragt de beste schrijvers, waarmede men moet aanvangen. Bij NEPOS zoude ik niet met de grieksche helden beginnen, wijl mijn leerling nog alleenlijk van romeinsche zaken heeft hooren spreken; ik zoude liever kiezen het leven van CATO of HAMILCAR en HANNIBAL,
die

die in eene zoo naauwe betrekking tot de Romeinen stonden. Dat voor goede uitgaven, en wel het liefst zonder noten, behoorlijk zorg moet gedragen worden, zal ik niet noodig hebben aan te bevelen. De leerling, wien nu eene taak uit NEPOS is opgegeven, moet terstond eenigzins bekend worden gemaakt met den schrijver, met zijn leeftijd, zijne schriften en zijne betrekkingen. Er moeten ten dien einde onder de schoolieren in omloop zijn zulke korte levensschetsen; in gemakkelijk nederlandsch vervaardigd. Zij kunnen voor de meergevorderden ten gebruike van thema's dienen. De leerling leert op deze wijze den persoon des schrijvers kennen, dien hij zal lezen, en krijgt vroegtijdig begrippen van de onmisbare, doch te veel verwaarloosde studie der letterkundige geschiedenis (*Historia litteraria*). Zijn hem uit des schrijvers levensbericht gunstige karaktertrekken medegedeeld, dan zal hij weldra ook den mensch in den schrijver hoogachten en lief hebben. Alzoo voorbereid, begint hij het leven van CATO b. v. te lezen. Ik weet wel, dat hier den armen jongen de handen nog zeer verkeerd zullen staan, maar de onderwijzer vatte slechts den goeden toon, en moedige hem aan, om niet eerder te rusten, voor dat hij wete, wat van den voortreffelijken CATO wordt gezegd; want het spreekt van zelfs, dat de onderwijzer, door eenen der medeleerlingen, die dat leven reeds bearbeid heeft, iets ter opheldering over den ouden Romein laat vermelden, en oplettend doe zijn op de even onontbeerlijke studie der tijdrekenskunde, die inzonderheid bij NEPOS des te belangrij-

rijker is, wjl hij zijne levens der grieksche helden schreef, ter aanvulling der tijdrekenkundige tafels die hij vervaardigd had.

De tijdrekenkunde, in verband gebragt met de geschiedenis, is even min dor als eenig ander deel der wetenschap, en zal de belangstelling der jongelieden gretig opwekken, als men slechts op eene proefondervindelijke wijze hen van derzelver nut zal hebben overtuigd. Maar verbeelden wij ons thans den halfjarigen leerling voor ons te zien met zijn NEPOS in de hand; hij kent over het geheel de partes orationis tamelijk goed, hij toont mij door de woorden, die hij van het eerste hoofdstuk heeft opgeteekend, dat hij zich te huis heeft voorbereid; ik zie ze met een vlgting oog in, en merk ligtelijk op, in hoe verre hij iets van den inhoud begrepen heeft; en ik bespeur reeds, dat de korte mondelinge mededeeling omtrent CATO's leven en waardigheden hem den arbeid niet weinig verligt heeft. Wij zetten thans zoo goed doenlijk het hoofdstuk over; tot de zoogenoemde constructie neem ik niet dan spaarzaam mijne toevlugt, zij geeft misschien min juiste begrippen omtrent den geest en de eigenschappen eener taal, en leidt de jonge lieden soms van den weg af, om in den regten trant te leeren denken en schrijven. Heeft niet iedere taal, heeft niet inzonderheid onze moederspraak groote vrijheden? maar wie zoude nu bij derzelver onderwijs op de gedachten komen, om deze vrijheden niet uit den aard en natuur der taal zelve, maar door eene stijve gedrongen constructie op te helderen.

Bij

Bij het eindigen des hoofdstuks vraag ik: wat wij gelezen hebben. Om ook hier mijnen leerling te ontmoet te komen, doe ik dit op de bevattelijkste wijze, en vraag: waar CATO b. v. was geboren: hij noemt mij *Tusculum* op, en wijst het mij aan op de kaart. Ik vergeet niet hem bij die gelegenheid te doen opmerken, dat de groote CICERO, die CATO ter eere eene zamenspraak over den ouderdom schreef, ook in *Tusculum* zijne *villa* had, en eenige wijsgeerige gesprekken, op zijn landgoed verhandeld, *Quaestiones Tusculanae* noemde.

Ik vervolg met hem te vragen: door welke woorden de schrijver uitdrukt, dat CATO van *Tusculum* afkomstig was: ik laat hem het woord *ortus* tot zijn stam terug brengen, en doe hem de overeenkomst tusschen *oriri* en *nasci* gevoelen.

Bij *adolescentulus* doe ik hem opmerken de kortheid van uitdrukking, en hoe wij onze toevlugt moeten nemen tot zekere hulp-woorden, als: *nog zeer jong zijnde* of iets diergelijks. Ik laat hem eenige voorbeelden van *diminutiva* opnoemen, en voeg er bij, dat ook in dit opzigt onze taal een' grooten rijkdom heeft; ik verklaar hem *honos* en *honores*, en toon hem, hoe onder dezelve alle de eeramten begrepen worden die CATO naderhand bekleedde, maar van welker waarneming zijne jonge jaren hem nu nog moesten terughouden. Ik ontvouw hem de beteekenis van *versatus est* en van *haeredium*, en breng hem nu den volzin met de eigen uitdrukkingen van NEPOS aan zijn verstand en geheugen, tevens door hem te vragen, waarom b. v. CATO zich
in

in *Sabinum* ophield, en met welke woorden NEPOS dit verhaalt. Op deze wijze doorloopen wij het eerste en ook de volgende hoofdstukken. Daar alles slechts een begin is, vermoel ik mijn leerling niet te veel, maar laat hem tevreden met de zelfsvoldoening van den inhoud der levensbeschrijving thans te kennen; doch nu herhalen wij ze; want heilzaam is de gewoonte der herhaling. Wij gaan een' stap verder, en ik word in zoo verre de leerling van mijnen leerling, dat ik al vragende alles tracht uit te lokken en te doen beantwoorden, wat ik kort te voren heb medegedeeld. Wij ontmoeten nu zelfs woorden en uitdrukkingen, die ons bij de eerste lezing zijn ontsnapt; deze verklaar ik, en vraag, om het gezond begrip des leerlings te beproeven: of hij in het eerste hoofdstuk niet een trek heeft opgemerkt van des schrijvers liefde voor de schoone kunsten; verstaat hij mij niet duidelijk, dan wijs ik hem op het einde des hoofdstuks, en vraag weder, wat NEPOS aldaar van *Rome's* ouden volksdichter ENNIUS zegt.

In den loop der lezing hebben wij vele namen ontmoet van plaatsen en landen, gelijk *Tusculum*, *Rome*, *Calabrien* en *Sardinie*, van personen, gelijk FABBIUS, VALERIUS, ENNIUS en anderen: wij hebben telkens moeten stilstaan bij namen, die ambten en waardigheden uitdrukten, als *Tribunus Pl.* *Quæstor*, *Ædilis pl.*, *Prætor*, *Consul*, *Censor*: wij hebben eindelijk verscheiden eigenaardige woorden en fraaije uitdrukkingen aangetroffen, die alle onze aandacht verdienden; wat zullen wij nu doen, om onzen jeugdigen leerling de ware liefhebberij in te

C

boe-

boezemen, om dit alles zorgvuldig op te letten, en zich door deze moeilijkheden heen, den goeden weg te banen tot de kennis der oudheid?

Wij raden hem aan, om eenige schrijfboekjes te nemen, van losse bladen, waarin hij met openlating der ééne zijde naar het alphabet optee kent, in dier voege, dat hij altijd nieuwe bladeren kan tusschenschuiven. Aan één geeft hij ten opschrift: *Geographia*, en teekent er de plaatsen en landen in op, van welke iets belangrijks wordt gemeld. Een ander voert ten opschrift: *Historia*, en bevat de eigen namen van beroemde personen met korte vermelding van hetgeen de schrijver ter aangehaalde plaats van hen zegt. Een derde boekje zij bestemd voor de *Antiquitas Romana*, en behelze alle de even opgenoemde ambten, en verder alles wat tot het huisselijke en staatsburgerlijke leven der Romeinen gebragt kan worden. In een vierde boekje eindelijk, met het opschrift: *Latinitas*, worden de *exquisite verborum significationes et usus*, en de *elegantes dictiones*, zoo als zij voorkomen, aangestipt. Ontmoeten wij nu vervolgens elders iets niet ongelijk aan hetgeen wij hebben aangeteekend, mijn leerling weet terstond waartoe het te brengen; bij de herhaalde lezing van CATO, vertoon ik hem reeds den *dialogus* van CICERO *de senectute*: ik maak hem eenigzins met dit gulden boekken bekend, en toon hem het kapittel, waar het leven van CATO met weinige woorden wordt verhaald, en maak hem nu oplettend, hoe CICERO en NEPOS dezelfde zaak in verschillende bewoordingen uitdrukken. Op den naam van CATO teekent hij in zijne his-
to-

torische aanteekeningen de plaatsen van CICERO en NEPOS beide aan, en kan ik hem in het vervolg het leven des ouden Romeins door PLUTARCHUS beschreven eens in handen geven, dan vermeedert hij weder met een woord zijne aanteekeningen, en ziet met een enkel oogenopslag, wat de latere grieksche schrijver uit zijne beide romeinsche voorgangers heeft ontleend. Langs dezen weg voer ik mijn leerling ongevoelig midden in de schriften der ouden, en wek zijnen lust en eergierigheid steeds meer en meer op, door hem een *geographisch, historisch, antiquarisch* en *latijnsch* woordenboekjen te doen ontwerpen.

De *grammatica* en de *explicatie* zijn inderdaad altijd moeilijk; ik moet dus de evengenoemde hulpmiddelen des tegereeder bij de hand nemen, om hier den arbeid zoo veel mogelijk te verligten. De liefhebberij voor de kennis der zaken, op welke ik terstond de voornaamste aandacht des leerlings vestig, zal hem van zelve lust inboezemen voor de naauwkeurige beoefening eener taal, zonder welke hij tot geene echte kennis kan geraken. Ik betoog dagelijks het voortreffelijke en schoone, het welk in de taal, op zich zelve beschouwd, ligt opgesloten, en bewijs dit door voorbeelden, uit de analogie en etymologie, uit de kracht en beteekenis der woorden ontleend.

Is het onderwijs eenmaal naar de opgegeven methode ingerigt, dan kunnen de meergevorderden aan de mingevoorderden op eene uitstekende wijze te hulp komen, en hun in het werken den weg aanwijzen,

dien zij zelve hebben moeten gaan; want er moet een algemeene geest zijn, die door het geheele onderwijs verspreid is, en de eerste klasse met de laatste in eene juiste overeenstemming brengt.

Wanneer ik mijn leerling een volkomen jaar voor de opgenoemde oefeningen toesta, dan waarborg ik hem, dat hij op het einde van dien tijd reeds met gemakkelijheid de gemelde schrijvers als NEPOS en PHAEDRUS en EUTROPIUS zal kunnen verstaan. De bezigheden van het eerste half jaar moeten hier niet verwaarloosd, en vele deelen van het behandelde herhaald worden, om ze des te dieper het verstand en geheugen in te scherpen.

In den loop van dit tijdperk heb ik geene gelegenheid laten voorbijgaan, om mijn' leerling de noodzakelijkheid en nuttigheid voor oogen te houden der edele grieksche taal, uit welke de meeste schoonheden der romeinsche schriften gehaald zijn. Om hem echter in zijne latijnsche loopbaan niet te veel te vertragen, of den schijn te geven van het een met het ander te verwarren, zondere ik in de eerste helft van het jaar op het eerste half jaar volgende, slechts één, en vervolgens twee namiddagen voor de beginselen van het grieksch af. Ik volg hier denzelfden weg, dien ik in het latijn ben gegaan; echter doet zich hier eene afzonderlijke zwaarigheid op, namelijk: het onderwijzen der grieksche karakters, het leeren lezen en schrijven derzelve, en het gebruik der accenten. Ik neem weder de toevlugt tot het zwarte bord, en maak al vertellende bij ieder lettermerk de noodige aanmerkingen. Ik vergeet zelfs

CAD-

CADMUS en PALAMEDES niet, aan wie de eer van het alphabet verrijkt te hebben wordt toegekend. Ik teeken de verschillende vormen voor, zelfs die, welke men op de inscriptien vindt. Ik spreek van de gissingen omtrent de oudheid van het letterschrift, en merk de naauwe overeenkomst op, die er tus- schen de schrijfteekenen van alle volken is, ten be- wijze dat zij van eenen algemeenen oorsprong zijn. Mijn leerling luistert steeds aandachtig toe. Ik voeg nu woorden van één en meer syllaben zaam, en doe ze hem uitspreken. Bij voorkeur bedien ik mij van zulke woorden die aan latijnsche hunnen oorsprong hebben gegeven b. v. *πατήρ μήτηρ, μουσα, επιτομή ποιητής* enz. enz. De klank zelf verraaft de beteekenis, en ik doe door deze enkele woorden gevoelen, hoezeer de latijnsche taal van de grieksche is ont- leend, en herhaal nu weder mijne verzekering, dat de voornaamste schoonheden der latijnsche taal en schrijvers beiden, uit grieksche bronnen geput zijn, en er bijna geen romeinsch schrijver of dichter is ge- weest, die niet eenen der Grieken tot zijn model van navolging heeft gekozen. Gelijk ik bij den aanvang van het latijn telkens tot het nederduitsch terug- kwam, zoo verwijs ik thans, bij de beginselen van het grieksch, telkens tot het latijn, en ik herhaal alzoo nogmaals de nooit te sterk in te scherpen *deelen der rede* en derzelver juiste aanwending. Om de moeije- lijkheden, die inderdaad niet zeer groot zijn, bijna geheel weg te nemen, kies ik vervolgens (zoo als ik reeds boven begon te zeggen) zulke zelfstandige en bijvoegelijke woorden uit, die niet alleen in beteeke-

nis, maar ook in uitgang, met de latijnsche overeenkomen. Om het gering verschil te doen opmerken, voeg ik den latijnschen uitgang er achter, en toon hoe *ιστορία* en *historia*, *ιστορικὸς* en *historicus*, *μέθοδος* en *methodus*, *φιλόσοφος* en *philosophus*, *ἀράτρων* en *aratrum*, van denzelfden oorsprong, beteekenis, uitgang, verbuiging en geslacht zijn. Het gebruik der artikelen is des te minder moeilijk, daar wij ze insgelijks in onze taal bezitten. Zoodra de leerling een zelfst. en bijv. woord weet te verbinden en te verbuigen, verwijs ik hem tot zijne eerste latijnsche opstellen, en laat ze hem zelve nu uit het latijn in het grieksch overbrengen, om te gelijker tijd noodlooze moeite van afschrijven of dicteren uit te winnen. De overige *partes orationis* zijn ligt aan te leeren, doch de *conjugatie* is aan eene bijzondere zwaarigheid onderworpen door het verschil harer *uitgangen* met die der latijnsche, door hare *zamentrekkingen* (*contractiën*) door hare *tijden* en *wijzen*. Eene naauwkeurige tabel, die de *formatio temporum* der regelmatig, der zamengetrokkene en onregelmatische werkwoorden aanwijst, moet hier te hulp komen. Bij het reglement op het onderwijs wordt dat ook voorgeschreven. Volgens het vast beginsel, waarvan wij zijn uitgegaan om den leerling zoo veel mogelijk de voldoening te verschaffen van zelf te werken, doet zich hier weder eene goede gelegenheid voor zijne arbeidzaamheid op. Onder andere verrigtingen, die ik aan de meer gevorderde scholieren wilde opdragen, zoude ook die van het vervaardigen eener zoodanige tabel behooren.

Als

Als eene proef van bekwaamheid en vlijt, zoude de-
 zelve aan den onderwijzer der lagere klassen moeten
 worden aangeboden en goedgekeurd zijnde, door on-
 derwijzer en leerling eershalve onderteekend worden;
 ook zoude hier mededinging kunnen plaats grijpen,
 wanneer aan eene geheele klasse zulk eene taak werd
 opgelegd. Dat diergelijke bezigheden van een onbo-
 rekenbaar nut zijn, zal men des te gereeder toestem-
 men, naarmate het zekerder is, dat de algemeene on-
 kunde in de grieksche taal veelal door het verwaar-
 loosd onderwijs der *partes orationis* wordt veroor-
 zaakt. Zoodra mijn leerling slechts een regelmatig
 werkwoord kan vervoegen, oefen ik er hem gedu-
 rig in, door zijn zelfstandig en bijvoegelijk naam-
 woord, hetwelk hij vroeger bij één gevoegd en ver-
 bogen heeft, met een werkwoord te vermeerderen.
 Ik begin hem oplettend te maken op eenige weinige
 regels, waarin de regering der werkwoorden van de
 latijnsche verschillende is, b. v. dat bij een zelfstan-
 dig naamwoord in het meervoudige, als het onzijdig
 is, een werkwoord in het enkelvoudige mag worden
 gevoegd: dat vele woorden den genitivus achter zich
 hebben, waar de latijnsche taal den accusativus vor-
 dert enz.

Maar hoe geef ik nu mijnen leerling een oppervlakkig
 denkbeeld van de *dialecten*? Om wel te slagen, hangt
 het hier weder veel af van de wijze, waarop ik de
 zaak aangrijp. Ik neem de kaart van *Griekenland*, wijs
Attica Beotie en *Sparta*, en toon hem, dat het oude
Hellas met zijne volkplantingen in klein *Azie* en
Italie, in onafhankelijke staten was verdeeld, zoo als

weleer ons vaderland, en men daar wel overal de grieksche taal sprak en schreef, gelijk bij ons de nederlandsche, doch dat de eene staat meer dan de andere van zachtheid of hardheid in de uitspraak hield, even gelijk dit in ons vaderland plaats heeft: de Groninger b. v. spreekt het woord *straat* als *stroot*, de Noordhollander als *straet* uit. Het zelfstandig naamwoord *zaak* werd voorheen door sommigen *zake* en door anderen *saecke* geschreven en uitgesproken. Voor *zoen* vindt men nu eens *sone* dan eens *zeun*, voor *meester*, *meyster*. Bij de Grieken was dezelfde verwisseling in het schrijven en in het uitspreken der vokalen: *ερατδς* (een leger) wordt door de Aeoliërs *ερατδς*, en *πράγμα* door de Ioniers *πρήγμα* geschreven. Gelijk in onze taal *aarde* en *eerde*, zoo in het grieksch *γη* en *γῆ*. Men vindt bij onze oude schrijvers *van den koninck* en *van den keuning*, zoo zeiden en schreven onder de grieken deze volksstam *βασιλέος* gene *βασιλῆος*, andere weder *βασιλέως*. Door deze vergelijking verstaat mijn leerling duidelijk, wat ik door *dialecten* bedoel. Ik open zelfs voor zijne verbeelding en overdenking wederom een ruim veld, volk en taal en oorzaak der verschillende uitspraak betreffende. Het valt hem nu niet moeilijk om eenige algemeene regelen te vatten, die ik hem ten leiddraad aanbied, inzonderheid nu hij weet, dat het groot verschil bestaat in de zachtheid en hardheid; en dat de volken onder den zoelen hemel van *Ionie* het slepende en welluidende even zoo beminden als de volken van den Aeolischen stam aan het forsche en stoute van den tongval de voorkeur gaven. Ik waarschuw hem, om in HOMERUS niet te groote

ver-

verscheidenheid van dialecten te zoeken, maar in het oog te houden, dat HOMERUS en HERODOTUS in het oud Ionisch dialect schreven, weinig verschillende van het Attische, wyl de Ioniers eene Attische volkplanting waren, en de inwoners van *Attica* zelfs door HOMERUS 'Ιάωες worden genoemd.

Met zulke voorbereidende kundigheden uitgerust, mag mijn leerling tot de klassen optreden, die gewoonlijk onder het bestuur des conrectors zijn. Het getal der jonge lieden die zich hier bevinden, is gemeenlijk niet zeer groot, noch maken hunne vorderingen onderling een zoo groot verschil als in de lagere klassen. Het is dus raadzaam, om hen, zoo veel mogelijk, te gelijker tijd aan hetzelfde onderwijs deel te doen nemen. De moeilijkste vragen vallen natuurlijk wijze aan de meestgevorderden te beurt. De onderwijzer geeft bij den aanvang eene korte beschrijving van den kring der te verrigten werkzaamheden; en zegt hun, dat hij bij de voortzetting van het onderwijs in het grieksch en latijn, op dezelfde wijze, zoo als bij den praeceptor is begonnen, hen leeren zal de poëzij der beide oude volken. Er moeten ten dien einde in zijne school volledige tabellen voorhanden zijn, waarop de grieksche en latijnsche schrijvers behoorlijk naar hunne onderwerpen zijn gerangschikt, en met hun vermoedelijken leeftijd, overgebleven geschriften, en voornaamste uitgaven vermeld zijn.

Het vervaardigen van zulk eene tabel kan op dezelfde wijze geschieden als wij boven van die der *formatio temporum* zeiden. Maar zal nu hier de grond-

slag worden gelegd, om het hart des jeugdigen leering zoo zeer te bezielen met den geest der oudheid, dat hij de studien, welke hij hier beoefent, nimmer weder geheel en al vaarwel zegt, maar ze waardeert als een blijvend sieraad voor allen leeftijd en allen werkring, dan moet aan het leeren der grieksche taal eens zoo veel tijd worden besteed, als de wet op het onderwijs verordent. Er moeten geene twee enkele morgens in de week voor het grieksch worden afgezonderd. Hoe zal de leerling op zulk een wijze, immer tot de echte kennis der schoonste en uitgebreidste taal geraken? Neen! iederen morgen en middag moet, gedurende een gedeelte van het eerste uur, eene der *partes orationis* worden behandeld, voor dat men tot de overige bezigheden overga. De corrector kan voorafzeggen, over welk deel hij ondervragen wil; de leerling spaart ligtelijk eenige oogenblikken uit, om zich hiertoe voor te bereiden. De woensdag en zaterdag blijven niet alleen volgens de wet geheel en al aan het grieksch toegewijd, maar worden nog door éenen morgen en twee namiddagstonden vermeerderd. Hier beginne men nu met HOMERUS. De jongeling, wiens geest zich zal verheffen tot al wat schoon en edel is, moet terstond met eerbiedige liefde voor den vader der grieksche poëzij worden vervalid. Uit de prosa-schrijvers neme men APOLLODORUS of PALEPHATUS, deels wijl hun stijl niet moeilijk is, deels om de studie der mythologie gemakkelijker te maken. Beide authenren, dichter en prosa-schrijver, moeten in denzelfden morgen behandeld worden. Wat nu het latijn aangaat, het is thans de regte tijd om vlug te

te leeren leezen en te vertolken, en den ingeslagen weg moedig te vervorderen. Mijn leerling heeft, op mijn' raad, den geheelen EUTROPIUS, zoo als wij hem hadden aangevangen, in ledige uren, en in de vacantiën, die beide groot in getal moeten zijn, reeds doorgelezen, en zich hierdoor een algemeen denkbeeld van de Romeinsche geschiedenissen leeren maken. Ik geef hem thans de metamorphosis van OVIDIUS in handen, en zoek hem bij voorkeur die stukken uit, die met de lektuur van HOMERUS en APOLLON-DORUS het meest in verband staan.

Reeds bij den edelen dichtèrlijken aanhef der metamorphosis, vestig ik de aandacht op de begrippen der menschen omtrent de wording der wereld, omtrent God en godsdienst. Ik toon mijn leerling uit de bijbel-geschiedenis, die hij kent, hoe natuurlijk het is, dat de onbeschaafde mensch tot kinderlijke denkbeelden vervalt, en zich goden vormt die het meest met zijne neigingen en verbeelding overeenstemmen: hoe onze voorouderen zelve (gelijk het onderwijs in de geschiedenis des vaderlands hem reeds heeft geleerd) toen zij nog den waren godsdienst niet hadden omhelsd, allerlei goden en godinnen aanbaden, en nog vele sprookjes hier van overig zijn, die de algemeene overeenstemming aanduiden, welke er tusschen de menschengeslachten, in welk werelddeel zij ook zijn, bestaat. Ik doe hem als eene natuurlijke gevolgtrekking beseffen, hoe de kinderlijke verbeelding alle voorwerpen vergroot, en de waarheid der zaak daardoor inwikkelt in het kleed der versiering: hoe uit deze bron eener ruwe vurige verbeelding, de
volks-

volks-godsdienst en poëzij hebben moeten voortvloei-
jen. De onbeschaafde mensch immers onbekend met
de krachten der natuur en hare werkingen, ziet
overal eene onzichtbare hand, die dezelve verrigt:
van daar een talloos heir van goden, in zee en lucht,
op en onder de aarde, die het zwerk beroeren, zon
en maan regeren, de wateren buiten hunne oe-
vers jagen, de aarde doen beven, de menschelijke
daden gadeslaan, in liefde en haat doen ontvlam-
men: van daar tempelen en beelden opgericht, pries-
ters en offeranden en volksfeesten ingesteld ter eere
dezer goden en der helden, die zich door weldaden
zoo verdienstelijk hadden gemaakt bij hunne vrees-
achtige landgenooten, dat zij voor zichtbare goden
worden gehouden, die bij het verdwijnen van de
aarde naar den hemel terugkeerden. Zoodanig was
HERKULES de trouwe beeldtenis der grieksche natie
in alle hare schoonheid en kracht. Ik vergeet nu
verder niet op te merken, dat in zulke versierde ver-
halen toch een grond van waarheid ligt, even gelijk
in de reuzen- en ridder-geschiedenissen der mid-
del-eeuwen, en dat zij in den eigenlijken zin de
sleutel zijn tot de geheimzinnigheden der oudste
volksverhalen. Daar HOMERUS er zijne Iliade op
heeft gebouwd, moet zijn heldendicht tevens als
een dichterlijk geschiedboek van *Griekenlands* eer-
ste maatschappelijke ontwikkeling beschouwd wor-
den, gelijk onze kronijken dit voor ons zijn. Maar
naarmate HOMERUS in dichterlijk genie meer uit-
muntte, was ook zijn werk, boven alle andere
volksboeken van dien aard, voortreffelijker. Ten
ein-

einde mijn leerling mij echter niet tegenwerpe, dat de Grieken, toen zij zich aan een meer maatschappelijk leven en meer burgerlijke beschaaftheid gewenden, ook tot meer beschaafde godsdienstige begrippen hadden moeten opklimmen, merk ik hem op, dat de Grieken door taal en zeden en landaard geheel voor het dichterlijke gevormd, godsdienstige begrippen en voorouderlijke overleveringen voortplanteden, die door hunne dichters met het bevalligst kleed der poëzij werden versierd, en aan hunne verbeelding steeds het rijkste voedsel gaven: dat ook de dichters en kunstenaars liever hunne onderwerpen putteden uit deze wereld der verbeelding, die hun goden en godinnen aanbood, dan uit de wereld, zoo als zij in wezenlijkheid is; en dit denkbeeld helder ik op, door het voorbeeld onzer vaderlandsche zangers, die in navolging van Grieken en Romeinen, van IJ en Maas-nimfen, van PHOEBUS en APOLLO en de MUSEN, van VENUS en CUPIDO zingen, als of zij inderdaad voor ons bestonden. Ik leer hem daarenboven, dat het volk gaarne een godsdienst omhelsde en verbreidde, die vrolijke feesten opleverde en voor de toekomst onbezorgd liet, terwijl de weinigen, die zich, noch door dichterlijk gevoel, noch door zucht tot vermaak lieten wegslepen, spoedig hunne gedachten op de natuur der menschen, en der dingen rondom hen leerden vestigen, en *natuurvorschers* of *zedekundige wijsgeeren* wierden.

Zulke en dergelijke leeringen, die ik hier duidede-

delijkheidshalve een weinig breedvoerig heb moeten vermelden, deel ik dagelijks mede, ontwikkel en herhaal ze, zoo dikwijls zij slechts te pas kunnen komen. Ik geef echter mijnen leerling weinige of geene geleerde boeken over deze onderwerpen te lezen; dit leidt hem nog te veel af van zijne latijnsche of grieksche schrijvers, die hij door en door moet beoefenen, om eenmaal uit hen, als de ware en zuivere bron, die kennis te halen, waarvan ik hem nu slechts voorloopig de ruwe omtrekken heb geschetst.

Van de mythologie is alzoo de overgang tot de meer eigenlijke geschiedenis, zeer eenvoudig. Ik heb mijn leerling op de kaart het oude *Hellas* en zijne volkplantingen aangetoond. Wij willen nu eenigen der beroemde mannen, die zich aldaar bij hun vaderland, door hunne wijsheid en regtvaardigheid en dapperheid hebben onsterfelijk gemaakt, leeren kennen en hoogachten. Het schoonste tijdperk der grieksche staten, hetwelk alle redenaren en dichters hebben vereeuwigd, is dat, waarin de veroveringen voorvallen op de Perzische legermagt, die geheel *Griekenland* wilde onderwerpen. Nu nemen wij *NEPOS* in handen, en lezen de levens van *MILTIADES*, *THEMISTOCLES*, *ARISTIDES* en *CIMON*. Wij vertalen nu reeds vlug en vaardig. Ik stel reeds vele vragen in het latijn voor. In het boekje der *latiniteit* worden nu steeds de belangrijkste taalkundige opmerkingen aangeteekend, en wij leggen tevens een paar nieuwe boekjes aan voor de grieksche geschiedenissen en oudheden. Wij
ver-

verdeelen nu den Perzischen oorlog. Het is DARIUS, die op raad van HIPPIAS, een dier ballingen, die uit bijzonderen wrok zijn vaderland een' wreeden vijand berokkende, den eersten togt tegen *Athene* onderneemt. MILTIADES is als één van *Athene's* tien veldheeren in dezen oorlog de hoofdpersoon door zijne beslissende overwinning bij *Marathon*. Wij schetsen met de kleuren, die NEPOS en de andere schrijvers, door ons geraadpleegd, gebruiken, hoe edel en roemrijk het gedrag was van den bevrijder zijns vaderlands: wij betreuren zijne veroordeeling, als het bitter gevolg van te ver gedreven wantrouwen, dat in *Gemeenebesten* altijd plaats heeft omtrent uitstekende burgers.

XERXES vangt den tweeden oorlog aan, om zijns vaders smaad te wreken. Wij trekken nu met hem over den *Hellespont* naar de *Thermopylen*, en wijzen hier het graf van LEONIDAS aan, en zijne driehonderd Spartanen.

Bij deze gelegenheid maken wij, met een woord gewag van *Sparta* en zijne wetgeving, waarvan LEONIDAS het edelmoedig offer wilde zijn. Wij zien, na de vermeestering der Thessalische engte, het vijandelijk leger optrekken naar *Athene*, en de stad eene prooi der vlammen, terwijl de talrijke vloot van *Artemisium*, langs de kusten van *Euboea* naar *Salamis* afzakt. Hier staan wij met bewondering stil bij het beleid, de grootmoedigheid en de krijgsdapperheid van THEMISTOCLES. Wij vergeten vooral het voorval met EURYBIADES niet, en den diplomatischen kunstgreep

greep van den vaderlandlievenden held, om *Sparta* op den togt te houden, terwijl *Athene* zijne muren herstelde. Wij zien *THEMISTOCLES* als balling achter lande zwerven, en de weldaden van *XERXES* genieten. Wij wachten ons wel aan den eenen kant, om onze helden tot goden te verheffen, doch vermijden ook aan den anderen kant, met geene mindere bezorgdheid, om hun onbewezen misdaden te last te leggen, en hierdoor den adel der mensche-lijke natuur te onteeren. In het beoordeelen van daden en bedrijven moeten wij steeds met eerbiedigen schroom te werk gaan, en in twijfelachtige zaken altijd de beste zijde kiezen. Wij wijzen de grieksche bronnen aan, waaruit *NEPOS* heeft geput, en noemen inzonderheid *THUCYDIDES*, op wien hij zich het meest beroept, en vermelden ook de *Musen* van den dichterlijken *HERODOTUS*, wiens algemeene geschiedenis ten hoofddoel heeft, om een duurzaam gedenkteeken op te rigten van den nationalen roem zijns vaderlands. Ik leg hem eindelijk *PLUTARCHUS* voor, die, schoon jonger dan *NEPOS* andere bronnen heeft bezocht. Ik sla hier de levens der grieksche helden op, en moedig mijn' weetgierigen leerling aan, om, gelijk *THEMISTOCLES* door de zegeteekenen van *MILTIADES* uit den slaap werd opgewekt, zoo ook niet eerder te rusten, voor dat hij, door de kennis dezer schrijvers, zijn verstand zal hebben leeren verrijken, zijn hart veredelen, en zijn geest verheffen.

ARISTIDES, het uitgedrukte beeld eens regtvaardigen burgers, is met den Spartaanschen *PAUSANIAS*,
de

de held van het derde tijdvak. XERXES over den *Hellespont* zijnde gevlugt, verzamelt zich het overschot zijns legers bij *Plataea*, onder het opperbevel van MARDONIUS, en wordt door de evengenoemde helden geslagen. De Persen komen nu niet weder op griekschen bodem.

Het eigenlijk tijdvak van den oppermagtigen invloed der Atheners op het bestuur der grieksche zaken neemt hier een' aanvang.

Tot hiertoe hadden de vrijstaten, ieder hunne afzonderlijke hulptroepen leverende, zich geschaard onder het opperbevel der Spartanen; doch eerbied voor de deugden van ARISTIDES, en afkeer van de treken van PAUSANIAS, doen hen, die vrij in hunne keus waren, naar *Athene* overhellen, waar de eerlijke ARISTIDES de geldzaken regelde der bondgenootschappelijke kas. Wij zien met bevreemding, hoe *Sparta*, bij eene zoo strenge wetgeving, eenen PAUSANIAS, en naderhand eenen LYSANDER kon voortbrengen. Doch misschien was hun gedrag gedeeltelijk aan de te groote gestrengheid der wetten zelve te wijten. Zij gaven welligt al te weinig toe aan menschelijke zwakheid. PAUSANIAS en LYSANDER werden waarschijnlijk buitenslands het meest weggesleept door het tegenovergestelde van hetgeen zij te huis zagen. Zoo raken de uitersten elkander het meest!

Het is eene waarheid van algemeene toepassing in de geschiedenis der volken, dat voor hen dat oogenblik het roemrijkst is, waarop een algemeen gehate vijand hun vaderland bedreigt en aantast,

D

en

en door eensgezindheid van wil en vereeniging van hart en hand verdreven wordt. Edel door haren moed, en verheven door haren roem, is de verblijde natie niet tevreden met den vijand te hebben verslagen; zij vervolgt hem in zijne vlugt, bestookt hem in zijn eigen land, dwingt hem een ooteerenden vrede af, keert met buit beladen terug; en het vaderland prijkt en schittert nu, gelijk de zon, die, lang achter dreigende wolken verscholen, glinsterende stralen uitwerpt. De eer van zulk een werk voor zijn vaderland tot stand te hebben gebragt, komt aan CIMON, den zoon van MILTIADES, toe. Thans volgen de vijftig schoone jaren, waarin *Griekenland* en voornamelijk *Athene*, onder het weldadig bestuur van den onvergelykelijken PERICLES de zoete vruchten des vredes smaakte. De Spartanen konden echter dien bloei niet dan met leede oogen aanzien, en hieven weldra den bijl op, die MINERVA's olijfboom omver zoude houwen; doch PERICLES beschermde dien, gewapend met het schild der onzigtbare godin. Maar ten laatsten zegepraalde de algemeene jaloerscheïd der bondgenooten, en dewispelturigheid van den menschelijken geest, die nimmer met het tegenwoordige te vreden, steeds haakt naar onbekende dingen. — PERICLES stierf, en *Athene* stond met weifelenden kans een oorlog door van zeven-en-twintig jaren. De veldheeren, wier leven NEPOS uit dit tijdvak beschrijft, zijn ALCIBIADES en LYSANDER.

ALCIBIADES zou de grootste man zijn geweest,
waar-

waarop zich de oude wereld mogt verheffen, had hij bij zijne overige groote begaafdheden, de belanglooze vaderlandsliefde van PERICLES bezeten. Wij nemen nu, even als Atheners van dien tijd, de kaart van *Sicilie* in handen, en ontvouwen bij die gelegenheid met een enkel woord, de oude geschiedenis van dat beroemde eiland. Tot vermaak en opheldering, en om steeds het eene gedeelte met het ander te verbinden, voegen wij er de beschrijvingen van OVIDIUS en CICERO bij. Wij geleiden de Atheensche vloot naar *Sicilien*, en betogen de noodzakelijkheid der mislukking, wijl de onderneming onberaden, de eensgezindheid zwak, en de Atheners voor de Syrakusers waren, hetgeen kort te voren de Perzen voor hen waren geweest. De geschiedenis van *Syrakuse* kunnen wij vervolgens nog nader toelichten, door de levensbeschrijvingen van DION en van TIMOLEON den WASHINGTON van den ouden tijd. *Athene's* staatsbestuur intusschen vertoont ons de schilderij van een toemeloos paard, dat dartel van weelderigheid op hol geraakt, en zich in den afgrond stort. Hieraan wijten wij voor een groot deel de ongelukken van ALCIBIADES, en de nederlaag bij *Aegos-Potamos*, die aan LYSANDER den zege schonk, en *Athene* aan zijne willekeur onderwierp. *Athene*, gestraft voor zijne dwaasheid, moet zijne roemrijke muren slechten, en het bestuur in handen geven van dertig mannen, die van *Sparta's* wenken vlogen, en zoo vele dwingelanden waren van hunne eigene medeburgers. THRASYBULUS verlost *Athene* van dit juk,

en geeft den Staat aan de vrijheid weder. Een burgerverbond, den edelen naam van *μη μνησικαχεῖν* dragende, wordt getroffen, de twisten en partij-schappen bijgelegd, het oude vergeten en vergeven.

Athene herstelt zich van zijne geleden rampen; en om zich steeds te beveiligen tegen *Sparta*, zijnen natuurlijken vijand, verbindt het zich telkens met die volken, tegen welke *Sparta* zich wapende. IPHICRATES, CHABRIAS, CIMON en TIMOTHEUS muntten in dezen tijd uit, en handhaven de magt van *Athene* tegen zijne volkplantingen en bondgenooten, gelijk de Byzantynen, de Rodiers, Chiers en anderen. TIMOTHEUS dwingt *Sparta* geheel en al afstand te doen van het gezag ter zee. Maar te lande hadden de Spartanen steeds het meesterschap behouden, en zelfs *Theben* den druk hunner heerschappij doen gevoelen. Maar deze vrije Republiek vindt in PELOPIDAS en den waarlijk grooten EPAMINONDAS, de wrekers harer geschonden regten. Zij bevrijden eerst op de velden van *Leuctra*, den vaderlandschen grond, en brengen daarna den oorlog in het hart van *Peloponesus* over. AGESILAUS beschermt echter met al zijn beleid en dapperheid het angstige vaderland, hetwelk toen te regt voor de wraak der Thebanen vreesde. *Theben* bloeide door de vrucht zijner overwinningen, doch zijn bloesem zoude spoedig verwelken met geheel *Griekenland*. Het dacht er op dien tijd niet aan, dat de bloode jongeling, dien het in zijne muren als gijzelaar bewaarde, zijn bederf zoude voltoojien. De roem van EPAMI-

NON-

NONDAS ontvlamde het hart van den jongen PHILIPPUS, die dagelijks zijne groote daden zag, en zijne onderrigtingen aanhoorde. Op den troon van *Macedonie* gezeten, was de vermeestering van *Griekenland*, wiens volslagen gebrek aan nationale overeenstemming hij grondig had doorzien, zijne eenige begeerte en het groote doel zijner regering. Hij bereikte zijn oogmerk, wjl hij de belangen van iederen staat in het bijzonder wist te ontdekken en te vleijen. In de velden van *Chæronea* gaat de gloriezon van *Griekenland* onder, en weinige jaren daarna, ziet *Theben* den stouten Macedonier de toorts in zijne daken steken. Tot deze tijden ongeveer, behoort het leven van PHOCION.

Misschien heeft de liefde voor een onderwerp zoo rijk in leering, mij te verre vervoerd; en gaarne vraag ik verschooning, voor mijne breedvoerigheid; doch ik heb eene kleine proef willen geven van de leerwijze, op welke naar mijne meening de beginselen der oude geschiedenis met de schrijvers zelve in verband gebragt, en behandeld moeten worden. Daar men alle onderwijs, zoo veel mogelijk aan de zinnen behoort te onderwerpen, beschouw ik de levens van C. NEPOS, als eene getrouwe schilderij, welke ik mijnen leerling voorhoude, en waarop ik hem terug wijze van iederen uitstap, dien wij doen. Zulk een boek wordt hem zoo gemeenzaam, dat hij er telkens uit eigen beweging, zijne oogen op wendt, en gevestigd houdt, gelijk iemand die getroffen is door de schoonheid van eene fraaije schilderij, waarop hij de beeldtenis ziet vertegenwoordigd van een

onderwerp, dat hem behaagt. Hij leert de kracht der klenren kennen, alle de fijne trekken opmerken, en het geheim des meesters ontdekken; zoo wordt ook de zuivere en bondige stijl van NEPOS, welken mijn leerling dagelijks leest en herleest, hem ten laatste geheel eigen. Tot naauwkeuriger beoefening, laat ik hem, bij het eindigen van ieder leven, eene korte opgave van den inhoud doen, met de woorden, zoo veel mogelijk, des schrijvers zelve. Om te voorkomen, dat men tijden en gebeurtenissen niet verwarre, en wel lette op den toestand der onderscheiden staten van *Griekenland*, bij gelegenheid van een of ander aanmerkelijk voorval, maak ik mijn leerling, met de tijdrekenkundige tafels bekend, die in de meeste uitgaven van NEPOS worden gevonden. Hij vindt naderhand geene zeer groote moeilijkheid meer, om derzelver afschrift of gemaakt uittreksel te vermeerderen, en de gesteldheid van *Griekenland* en *Romen* in hetzelfde tijdvak vergelijkender wijze na te gaan.

Mijn leerling thans gemeenzaam bekend met de helden van *Griekenlands* schoone dagen, is onverzadelijk in zijne begeerte en lust naar meerdere kennis. Het vervolg van *Griekenlands* lotgevallen gaat hem evenzeer ter harte, als in zijne kindsche jaren de vertelling, waar hij met oog en ooren naar luisterde. Ik maak van dit gunstig oogenblik gebruik, om den lust voor de grieksche letterkunde steeds meer en meer op te wekken, en tracht tevens een heilzamen invloed te verkrijgen op de huisselijke bezigheden en letteroefeningen van mijnen leerling, in ledige oogenblikken. Ik rigt ze zoo veel mogelijk tot de hedendaagsche geschiede-

denis, inzonderheid tot die van het dierbaar vaderland, in welks lotgevallen wij zoo dikwijls eene trefsende overeenkomst ontmoeten met die der grieksche staten. Een enkele vonk in het hart geworpen, waar overvloed is van brandbare stof, is dikwijls genoeg om de verkwikkendste warmte te ontsteken. — Vraag, bij voorbeeld, een jongeling van veertien of vijftien jaren; wien gij op de aangetoonde wijze met *Griekenlands* groote mannen hebt bekend gemaakt, of hij niet gaarne een echt afbeeldsel van eenen EPAMINONDAS of DEMOSTHENES zoude willen zien? Hij geeft u voorzeker met geestdrift zijn verlangen te kennen; en rigt gij thans, na uwe vraag, ook uw gesprek met oordeel in, hoe ligtelijk wekt gij dan mischien de zucht in hem op voor de oude penningkunde, of liever voor die geheele wetenschap, die men thans de Archaeologie pleegt te noemen.

TIBERIUS HEMSTERHUIS, die even teederlievend vader, als beroemd geleerde was, had de gewoonte, om zijnen lieven FRANS, wanneer hij eenige penningen vroeg om er mede te spelen, telkens een klein getal oude medailles te geven, wier opschrift en beeldtenis hij den knaap opeene kinderlijke wijze verklaarde. De kleine FRANS vermaakte zich met deze vreemde geldstukken, en kwam telkens weder bij zijn vader loopen, en weder vragen: wie deze of gene der afbeeldsels was, en welke bijzonderheden zijn papa hem er over had medegedeeld. Als hij zijn kleinen schat naauwkeurig kende, ontving hij weder nieuwe, en werd op deze wijze, al spelende, met de meesten der Romeinsche Keizers bekend. HEMSTER-

HUIS maakte nu weldra zijn zoon oplettend op de meerder of minder fraaie vorm der verschillende medailles, toonde hem daardoor den voortgang of het verval dier kunst in de onderscheiden tijdvakken. FRANS HEMSTERHUIS werd naderhand, gelijk ieder weet, de fijnste kunstkenner en de warmste beoefenaar van alles, wat in den griekschen zin, schoon mag heeten, en erkende dikwijls met kinderlijke dankbaarheid, hoe zeer hij, ook in dit gedeelte zijner studien, alles aan de zorg zijns beroemden vaders verschuldigd was. Dit treffend voorbeeld drukt mijne meening duidelijker uit, dan een breedvoerig betoog over de pligten, die ik hier den onderwijzer zoude willen opleggen.

Ik zal na dit alles, de reden niet behoeven te ontwikkelen, waarom ik de beoefening der Mythologie, der Historie, en Geographie liefst met het lezen der oude schrijvers verbinden, en het afzonderlijk uur, door de wet ten dien einde verordend, in dier voege inrigten wilde, dat men zulke schrijvers behandelde, die meer opzettelijk ten dienste der evengenoemde wetenschappen kunnen gebruikt worden. De aangeprezen compendia, gelijk VAN DAM, SCHROCK, en CELLARIUS behooren daarom niet verworpen te worden; en kunnen zelfs met goed gevolg ter verklaring der oude schrijvers dienen. Maar ik vraag het allen, die eenige ondervinding hebben, of het voor een weetgierigen jongeling niet veel nuttiger en aangener is, de zoogenaamde fabelleer uit de Metamorphosis en Heroides van OVIDIUS, dan uit een dor handboek van VAN DAM te leeren kennen.

En

En geldt niet in vele opzigten hetzelfde omtrent de *compendia geographiae antiquae*? Wat baat toch de kennis der oude aardrijks-beschrijving zonder de kennis der oude taal en schrijvers, die wij hier als leidlieden te hulp roepen en volgen, en in het onderwijs op de scholen nimmer moeten ter zijde leggen? Met NEPOS of VIRGILIUS in de hand, doorkruisen wij een groot deel der oude wereld. Nu eens zijn wij op Grieksch, dan weder op Romeinsch en straks op Egyptisch, Carthaagsch of Perzisch grondgebied. Mijn leerling weet, dat hij ieder land of plaats op de kaart moet kunnen aanduiden; is het dan wel noodig hem gedurende een geheel afzonderlijk uur, met het opzeggen van eene verwarrende menigte van landen en plaatsen bezig te houden, of liever te vermoeijen? Hij gebruike niet te min het uitmuntend handboek van CELLARIUS, gelijk hij zijne woordenboeken raadpleegt.

Het werkje van SCHROCK is een allergeschikst boek voor huisselijke lektuur. Men drage zorg, dat alle de leerlingen het zich aanschaffen, en geve hun bepaalde taken ter lezing op; doch op de latijnsche scholen zelve moeten latijnsche en grieksche geschiedschrijvers ten dien zelfden einde behandeld worden. JUSTINUS moge niet overal even zuiver van stijl en onfeilbaar in zijne verhalen wezen, zijne algemeene geschiedenis blijft niet te min een gemakkelijk en nuttig handboek. Waar hij van zaken spreekt, ook bij andere schrijvers vermeld, vergelijkte men hem, en heldere den eenen door den anderen op: dit is de ware en gezonde critiek der geschiedenis; en met zulk

eene behandeling kan het lezen en bestuderen van SCHROCK op eene voortreffelijke wijze gepaard gaan; de leerlingen leggen dan telkens een bewijs af, of zij te huis hun handboek hebben nageslagen over onderwerpen, die in JUSTINUS, of welke de schrijver moge zijn, aangehaald worden. Op sommige scholen geeft de rector, naar ik bespeur, wijdloopige dictaten. Ik zie volstrekt geene reden, waarom de onderwijzer hier den professor moet spelen; zijne dictaten kunnen bijna niet anders dan oppervlakkig en nutteloos zijn. Oppervlakkig, wijl het hem, ook bij de uitgebreidste kundigheden, aan den noodigen tijd ontbreekt, om ze naar zijn zin op te stellen; en nutteloos, wijl de jonge lieden zich vervelen met zoo lang voor schrijfmachine te dienen, en reeds vooraf een tegenzin hebben, om hun overhaast geschreven schrift met aandacht na te lezen. Welke zijn zelfs op de hoogeschoolen de vruchten van alle die wijdloopige dictaten, die men in 4 of 5 jaren bijeenverzamelt? Hoeveel belangrijks kan er niet mondeling worden voorgedragen, eer ééne bladzijde, die dikwijls voor een deel uit citatien bestaat, gedikteerd zij! Ik weet wel, dat zulk een mondelinge voordragt kundigheden vooronderstelt, die niet zonder zweet en arbeid worden verkregen; doch juist daarom is het een zoo dure pligt, behoedzaam te zijn in de keuze eens onderwijzers, die het hart en verstand der jeugd zal vormen en voorbereiden tot kennis en wetenschap. Ik vorder evenwel geene overhaasting, maar naauwkeurige behandeling, en sta gaarne, om te lezen en het gelezene te her-

herhalen, een' geruimen tijd toe. Ik zal tevreden zijn, wanneer de bovengenoemde levens van NEPOS b. v. in de namiddag uren en in het afzonderlijk uur, voor de geschiedenis bestemd, gedurende de anderhalf jaren in de conrectorale klasse worden doorgelezen. Ik vergun dus ten minste 14 dagen voor iedere levensbeschrijving. Er blijven ook dan nog in de schooluren altijd ledige oogenblikken over, die tot eene andere verrigting kunnen gebruikt worden. Het vervaardigen der thema's voor den prijs kan op eene geschikte wijze een deel van dien tijd aanvullen; echter zij één thema's weeks voldoende, die, om de behoorlijke breedvoerigheid te erlangen, en niet te veel tijds in eens te rooven, bij tusschenpoozen zonde kunnen afgewerkt worden. De vrees voor heimelijke hulp van meer gevorderden kan ligtelijk worden voorgekomen, door de opstellen, bij het eindigen van den schooltijd, aan den onderwijzer ter bewaring te geven, en ze niet, dan in het school te vervolgen. In sommige scholen worden de thema's in het hollandsch gedictteerd, en door de leerlingen nageschreven. Een volstrekt noodeloos tijdverlies! Elders gebruikt men wel gedrukte thema-boeken, doch wier inhoud geenszins strekt, om de scholieren met het ware gevoel voor de oudheid te bezielen. De geschiedkundige, gelijk van DÖHRING over *Rome's* lotgevallen, zijn voorzeker niet genog aan te prijzen. Die een dergelijk werkje vervaardigde, over *Griekenlands* staat- en letterkundige geschiedenis, zoude aan de jeugd eene groote weldaad bewijzen, en

en staat mogen maken op de vereerende goedkeuring der geleerde Maatschappij, die de welmeenendste vraag over het onderwijs heeft voorgesteld; want over het geheel heeft alles, wat de scholen aangaat, een te romeinsch voorkomen, indien ik mij dus mag uitdrukken. De grieksche zaken worden te veel verwaarloosd, en het is tegen deze gevaarlijke onachtzaamheid, dat wij op onze hoede moeten zijn, willen wij aan de maatschappij toonen, hoe haar edel doel het best te bereiken. Het lijde dus geene tegenkanting, wanneer ik van de zes morgenstonden in deze schoolklasse, de helft derzelve aan de grieksche taal oefening toewijde.

Zoodra ik mijnen leerling in OVIDIUS den weg eenigzins gebaad heb, durf ik hem gerustelijk de beide kleine dialogen van CICERO *de senectute* en *de amicitia* in handen geven. In het schoolreglement van 1816 worden de wijsgeerige schriften van CICERO met stilzwijgen voorbijgegaan. Het schijnt dat men die, als min geschikt voor de jeugd, beschouwd heeft. Ik wenschte gaarne te weten, op welken grond zulk eene meening steunt; want met dankbaar gevoel herdenk ik nog in dit oogenblik de vervlogen dagen mijner eerste jongelingschap, toen één mijner geliefde leermeesters (*) mijn' smaak trachtte te vormen door CICERO en de gulden lessen, waarvan inzonderheid zijne wijsgeerige werken overvloeijen. En waarlijk welk een heerlijk tooneel opent zich hier voor onderwijzer en leer-

(*) TERPSTRA.

leerling beiden, om zich te verlustigen met de zuivere denkebeelden, die de Ouden van deugd en plicht, en alles wat schoon en betamelijk is, hebben gehad!

De onderwijzer geeft in den beginne een algemeen overzicht over deze beide schriften van CICERO, waarvan iedere uitdrukking hem gemeenzaam bekend moet zijn. Hij spreekt hier van de geliefde dialogische vorm der Ouden, en wijst hem op PLATO, wiens goddelijken stijl en verhevene wijsbegeerte CICERO op iedere bladzijde in het latijn tracht uit te drukken. Immers het begin zelf van de zamenspraak *over den ouderdom*, is bijna eene vrije vertaling van het begin van PLATO's gesprekken *over het Gemeenebest*. In CATO den ouden, wiens naam de zamenspraak ten opschrift heeft, herkent mijn leerling den eerwaardigen Romein; met wiens leven hij zijne lektuur der latijnsche schrijvers heeft begonnen. Hij herleest nog eens te huis dit leven, en vergelijkt het met de getuigenis, die CATO in CICERO's zamenspraak van zich zelve geeft.

Ik beveel nu bij deze gelegenheid insgelijks de huisselijke lezing aan van het leven van ATTICUS, den beminnelijksten man onder alle de Romeinen, aan wien CICERO zijne verhandeling opdraagt. De wijze van behandeling zij voor het overige in CICERO dezelfde, als wij boven omtrent NEPOS hebben aangewezen. De onderwijzer ga steeds met langzame doch vaste schreden voort, om zijn leerling oplettend te maken op de keuze der woorden door

CI-

CICERO gebezigd, op hunne ware kracht en beteekenis, op de zuiverheid en fraaiheid van den stijl, op de zedelijke wijsgeerige denkbeelden daarin voorgedragen, en voorts op alles, wat op de geschied- en letterkunde, op de wijsbegeerte en op de oudheden in het algemeen betrekking heeft.

Na de eerste lezing worde eene tweede aangevangen. Al wat ik mondeling heb medegedeeld, toets ik nu, door naauwkeurig te ondervragen, of het wel begrepen, en in het geheugen geprent zij. Sommige plaatsen laat ik in het nederlandsch vertalen, en bewaar deze vertalings-proeven onder mij, tot zeker tijdstip, hetwelk ik meest geschikt oordeel om ze weder in het latijn te doen overbrengen. Mijn leerling verbetert dan zijne taak naar CICERO zelve, en leert het kiesch gebruik van woorden en uitdrukkingen van nabij opmerken. Voor eene afzonderlijke taak, in eene der vakantien te verrigten, doe ik hem het tweemaal gelezen boekje nog eens onderhanden nemen, de hoofdverdeelingen van het gesprek opteekenen, en daaronder plaatsen alle de bewijsredenen, die CICERO onder den persoon van CATO aanvoert, ten betooge: dat de ouderdom geen drukkende last is, noch ons terughoudt van het verrigten van bezigheden, noch van het smaken van ware genoegens, enz.

Ofschoon van de grieksche schrijvers alleenlijk APOLLODÓRUS en HOMERUS worden gelezen, laat ik mijnen leerling, die dagelijks van zijne bedrevenheid in de *partes orationis* eene kleine proef geeft, de evengemelde plaats van PLATO afschrijven, en
 stel

stel hem op den toets, in hoe verre hij hier en daar de navolging van CICERO ontdekt. Het moeilijke eens schrijvers is toch doorgaans meer gelegen in het onderwerp dan in de voordragt, en PLATO's verhaal is hier zoo eenvoudig mogelijk. Ik herhaal deze proef bij het XXII hoofdstuk, en geef de plaats uit de Cyropaëdie op, welke CICERO hier aanvoert, gelijk ik in de andere zamenspraak *over de vriendschap* telkens de plaatsen nasla, uit de Gedenkwaardigheden van SOCRATES door XENOPHON ontleend. Ik toon weder de naauwe verwantschap aan, tusschen de grieksche en romeinsche letterkunde, en overtuig mijnen leerling, dat ze zoo onafscheidelijk zijn, dat de eene de hulp der andere niet kan ontberen. Ik wijd hem bij deze lektuur langzamerhand in in de begrippen der Ouden, omtrent den dood en de onsterfelijkheid, waartoe de laatste hoofdstukken der eerste, en het begin der tweede zamenspraak mij zulk eene uitnemende gelegenheid aanbieden, en wek langs dezen weg den lust op voor de oude filosofie in het algemeen.

Wij verlaten thans de klasse, waar de corrector gewoonlijk onderwijst, en treden de school des rector's binnen. Het ontbreekt ons inderdaad niet aan uitstekende onderwijzers in deze bovenste klassen; maar dat zij niet al het nut stichten, hetwelk men van hunne talenten zoude mogen verwachten, is deels toe te schrijven aan de onderwijzers der lagere klassen, deels aan het te kort verblijf der leerlingen op de rectorale school.

Wat het eerste aangaat, hebben wij boven onze meening met gepaste vrijmoedigheid geuit: het
an-

andere gebrek kan, naar ons oordeel, gemakkelijk worden verholpen door het éénjarig verblijf der schoolieren dezer klasse in een tweejarig te veranderen. Het steunt toch voorwaar op geene aannemelijke reden, waarom het onderwijs juist dáár van den kortsten duur zal zijn, waar de leerling, wegens zijne reeds gemaakte vorderingen, het meeste nut trekken en het best voorbereid kan worden voor de wetenschappen der hoogeschoolen. Ik zoude dezen tweejarigen schooltijd, in vier halfjarigen *cursus*, willen verdeelen, en naauwkeurig bepalen, wat in ieder derzelve geleerd moet worden. Het halfjarige examen zoude het bewijs kunnen geven, of de leerling de voorgeschreven taak verrigt, en aan alle zijne pligten, hem gedurende het half jaar opgelegd, voldaan heeft.

De rector zoude naar mijn oordeel moeten aanvangen met eene zeer naauwkeurige *recapitulatie* te doen, en wel bij wijze van examen, van alle de bezigheden in de lagere klassen verrigt. Een diergelijk onderzoek zoude alle twee maanden kunnen herhaald worden, en het regt van voorzitten hiervan afhangen, wijl zulks met het uitdeelen der kaartjes (waar over beneden) hier gevoegelijk kan verwisseld worden. Bij dit tweemaandelijksche onderzoek moeten de doorgelezen stukken der grieksche en latijnsche schrijvers mondeling herhaald, en de zakelijke inhoud aan het verstand en geheugen herinnerd worden. Dit geeft den leerling de verpligting, om te huis het gelezene nog eens door te loopen, zijne aantekeningen te herzien, en steeds in goede orde te houden.

Reeds bij den aanvang van het eerste halfjaar wilde ik

ik, van de zes morgenstonden, vier aan het grieksch toewijden, en deze inrigting tot op het einde onafgebroken vasthouden. HOMERUS blijft hier de dichter, die men, eens in handen genomen, niet dan bij tuschenpoozen mag ter zijde leggen. De leerling wordt steeds meer en meer met den waren geest van HOMERUS bekend gemaakt, door geen enkel woord onachtzaam voorbij te gaan; want dit moet als eene onwrikbare waarheid worden ingescherpt, dat geene breedvoerige commentarien, geene geleerde dissertatien, geene *aesthetische* beschouwingen, zoo goed den weg aanwijzen tot de kennis van HOMERUS, als de naauwkeurige beoefening der voortreffelijke taal, waarin hij gezongen heeft. Ja ik toon zelfs mijnen leerling, van tijd tot tijd, door geschikte voorbeelden, hoe geen gering deel der dichtertelijke schoonheden, in de taal en uitdrukking zelve gelegen zijn: hoe de juistheid en kunstige woordvoeging in de epitheta b. v., hoe het zachte, het harde, het welluidende en het verhevene in de beschrijvingen, aan het vermogen der taal zijn dank te wijten. Ten dien einde vestigen wij nu ook onze aandacht op de vers-maat door HOMERUS gebezigd, en toonen met een enkel woord het verschil aan, met die der hedendaagsche volken, welke bijna allen tot het rijm hunne toevlugt nemen. Ook hier trachten wij weder het nuttige en belangrijke van dit werktuigelijke gedeelte der poëzij zoo in te scherpen, dat de lust des leerlings voor hare beoefening worde opgewekt, en hij niet tevreden zij met bij den sleur te *scanderen*, maar de kracht en het gebruik

E

lee-

leere kennen der onderscheiden *vers-maten*, der *voeten*, en derzelve *leden*, hetwelk alles met de oude muziek in een onafscheidelijk verband staat. Ter bevordering der grieksche taal oefening laten wij de behandelde plaats van HOMERUS, (gelijk daarna die van HERODOTUS,) in den zoogenoemden *dialectus communis* op papier brengen. De leerling, die deze plaats nu bij herhaling onder oogen heeft gehad, prent ze gemakkelijk in zijn geheugen, en toont, door ze van buiten op te zeggen, of hij ze verstaan, en de schoonheden, er allerwege in verspreid, gevoeld heeft. Bij het einde eens boeks, (en dit zelfde geldt omtrent alle de schrijvers, die behandeld worden,) ontwerpe de leerling, in het latijn, eene korte opgave van den hoofdzakelijken inhoud. Een uitmuntend model vinden wij, in dit opzigt, in de argumenta, die MURETUS heeft gemaakt van de blijspelen van TERENCE, en ERNESTI van vele schriften van CICERO. Bij de lektuur van HOMERUS, kan die van HERODOTUS nu spoediger gevoegd worden, dan men gewoonlijk denkt. Het dialect, de stijl en voordragt dezer beide schrijvers hebben eene zoo groote overeenkomst. Het is daarenboven den koninklijken weg ingeslagen, van de oudste schrijvers aan te vangen. Dit is de raad van WIJTENBACH, omtrent het akademisch onderwijs, en waarom zoude men niet reeds op 's rectors school die methode volgen, en den wijzen raad des hoogleeraars in acht nemen? Hoe zuiver ook de stijl van LUCIANUS zij, en hoe geestig zijne schrijfwijze, twijfel ik echter, of de *dialogi mortuorum*, voor mijnen

nen leerling, die de mythologie, als eene voorbereiding voor de geschiedenis, en als eene schildering van de zedelijke en natuurkundige volksbegrippen der vroegste tijden heeft leeren beschouwen, eene regt geschikte lektuur zij; althans wanneer wij steeds, gelijk onze pligt dit vordert, de kennis der zaken met die der taal zullen verbinden. Mijn leerling is, om zoo te spreken, nog niet rijp, den volksgodsdienst der Grieken van zulk eene belagchelijke zijde te zien voorgesteld. Toen LUCIANUS schreef, had de eigenlijke Grieksche natie, zoo als zij in hare vrije staten bloeide, opgehouden te bestaan, en het is toch in die bekoorlijke oorden, dat ik mijnen leerling moet geleiden, om in hem geestdrift voor de oudheid te ontsteken. HERODOTUS is inderdaad niet moeilijker om te verstaan, inzonderheid, wanneer men de nittreksels kiest, die WITTENBACH in zijne *selecta Historicorum* gegeven heeft, waar wij in de *voorrede* leeren, hoe ons den vader der Grieksche geschiedenis voor te stellen, en uit de *aanteekeningen*, hoe denzelfven op de oordeelkundigste wijze te behandelen.

Ik laat hier tevens de gelegenheid voor de beoefening der Historia Litteraria niet voorbijgaan, en wijs mijnen leerling op de reeks der grieksche geschiedschrijvers, die na HERODOTUS in verschillende tijden gebloeid, en in hunnen stijl nimmer geheel en al dat dichterlijke verloren hebben, hetwelk de oude geschiedschrijvers zoo zeer van de hedendaagsche onderscheidt.

Een uitmuntend overzicht, over de eerste tijden der

Romeinsche Republiek, is de wijsgeerige inleiding van SALLUSTIUS voor zijn *bellum Catilinarium*. Het is nu het regte tijdstip om dat geschiedverhaal te lezen. Als de onderwijzer de noodige bekwaamheden bezit, kan hij de korthed des schrijvers ligtelijk door gepaste voorbeelden, uit de romeinsche geschiedenis gehaald, te gemoet komen, en door mondelinge voordragt, als door eenen commentarius, ophelderen.

In SALLUSTIUS zijn meesterachtige proeven van romeinsche welsprekendheid. Het is niet genoeg om ze te vertalen, de leerling moet derzelver geest trachten door te dringen, en ten dien einde de bewijzen aanstippen, die b. v. CÆSAR en CATO, ieder voor hun tegenovergesteld gevoelen, met eene zoo schitterende begaafdheid van te spreken en te overreden, aanvoeren.

Op deze wijze bereidt men den leerling voor de oratien van CICERO, den vader der romeinsche welsprekendheid, en den eenigsten wiens schriften in dit vak overig zijn. Ik stel mijnen leerling de welsprekenheid voor, als de kunst om *wel te spreken*, waarin de Ouden en met name de Grieken, even gelijk in de dicht- en beeldhouwkunst, op eene on-overtreffelijke wijze hebben uitgeblonken. Wij toonen nu op onze tabel de grieksche redenaars, van wier schriften wij overblijfselen hebben, en verzekeren bij voorraad onze aandachtige toehoorders, dat CICERO, door zijne redevoeringen, en door den diepen eerbied, waarmede hij altijd van DEMOSTHENES spreekt, een uitstekend bewijs geeft, hoe hij de redevoeringen van den edelen staatsman van *Athene*, als

mo-

modellen beschouwd heeft ter vorming van den waren smaak voor ware welsprekendheid. Uit de romeinsche staatsgesteldheid ontwikkelen wij de natuurlijke reden, die de Romeinen, bij het ontluiken der beschaving, zoo spoedig tot goede redenaars vormde, en de beide GRACCHEN, CRASSUS, ANTONIUS, HORTENSIVS en anderen voortbragt. Wij wijzen den senaat, de volksvergaderingen en de regtbanken, als de drie oefenscholen aan, waar de welsprekendste het zekerst van de overwinning was. Wij scheiden de redevoeringen van CICERO van één, en brengen ze terug, deze tot het genus deliberativum in den senaat gehouden, andere tot het genus demonstrativum aan het volk voorgedragen, en de meeste overige tot het genus iudiciale, uitgesproken voor den prætor en iudices selecti.

De redevoeringen van CÆSAR en CATO bij SALLUSTIUS, en die van CICERO tegen CATILINA, kunnen ten proeve strekken van het eerste soort. Ik zoude het best oordeelen de *Catilinariae* op die plaatsen van SALLUSTIUS te lezen, waar zij wegens de tijdorde moeten ingelascht worden. Als CATILINA gesneuveld is, hebben de redevoeringen van CICERO reeds een groot deel van hare belangwekking voor de leerlingen verloren. Onder de volksredevoeringen biedt de schoone verdediging der *lex Manilia*, eene gunstige gelegenheid aan, om er eene analyse of geraamte van te maken, indien ik dit woord durf bezigen, en alle de bewijsredenen onder zekere hoofdverdeelingen te plaatsen, gelijk CICERO ze voordraagt. Deze oefening is ten hoogste nuttig voor het leeren.

schrijven in het latijn, voor de ware kennis der veelvuldige zaken hier vermeld, en voor de oordeelkundige overweging van de kracht der bewijzen, waarvan de redenaar zich bedient. De loop van den mithridatischen oorlog, de gevaren, waarmede de inkomsten der Romeinen uit de *vectigalia* van *Azië* bedreigd worden, de verdiensten van POMPEJUS, in wiens persoon het beeld eens volmaakten veldheers geschetst wordt, moeten hier alle met één woord aangestipt worden, willen wij de redevoering behoorlijk verstaan. Met geen minder regt geldt deze voorgeschreven wijze van te *analyseren* in de regterlijke redevoeringen. De jongeling, die voor de pleitzaal wordt bestemd, zal eenmaal de vruchten smaken van deze eenvoudige oefening: hij leert CICERO daardoor het meeste in al zijne kracht als verdediger zijner aangeklaagde vrienden kennen, en bewonderen. Voor jonge lieden durf ik het meest aanbevelen de redevoeringen voor ARCHIAS, ROSCIUS AMERINUS en MILO; die voor CLUENTIUS is zeker wel de doorwrochtste, doch tevens, door de ingewikkeldheid der zaak, de moeilijkste.

De leeraar gevoelt hier zonder twijfel, hoenoodzakelijk het voor hem is eenige kennis der romeinsche wetten en regtspleging te hebben, hij zal anders telkens op gedane vragen verlegen staan. Men kan toch de leerlingen niet altijd tot boeken verwijzen, die hen dikwijls of geheel verwarren, of den tijd voor andere bezigheden aan hun onttrooven. De onderwijzer behoort steeds de vraagbaak, en als het ware de levende commentarius voor zijne leerlingen te zijn,
en

en voorzeker zal hij dit kunnen zijn, wanneer hij aan de hoogeschool in die wetenschappen onderwezen is, die voor zijne betrekking, als leeraar in de oude-talen onmisbaar moeten beschouwd worden.

Maar welk onderwijs zal nu de leerling in de rhetorica ontvangen om alle de schoonheden der Ciceroni-aansche welsprekendheid bij name te leeren noemen? Naar ons oordeel zijn de beste lessen der rhetorica in CICERO's redevoeringen zelve te vinden. Waartoe toch alle de stijve regelen en voorschriften, waarbij men eene rede in zekere deelen splitst, en de figuren als in gelederen rangschikt? De man van genie laat er zich niet door binden, en de onbekwame spreker misbruikt derzelve gebruik. Is inderdaad de geheele welsprekendheid niet vervat in het enkel denkbeeld van *wel*, dat is *der zaak en omstandigheden passend en overeenkomstig te spreken*? Alle de redekunstige figuren zijn goed of kwaad, naar gelange der plaats, waarop wij ons van haar bedienen. Hiervan hangt alles af. Doch vooraf, bij wijze van voorschrift, voor eene figuur eene bestemde plaats aan te willen wijzen, zoude eene dwaasheid zijn. Het gevoel door smaak gelouterd is en blijft hier, gelijk in de dichtkunst, de eenige en ware raadgever. Die van hetzelfde ontbloot, tot gedwonge regelen zijne toevlugt neemt, zal steeds een beklagenswaardig redenaar of dichter zijn, die aan niemand dan zich zelve behaagt.

Ik mag niet ontkennen, dat ik altijd, met al mijn hart, het geestig zeggen van den beroemden RUHN-KENIUS heb toegejuicht: » dat de meeste kunsten en » wetenschappen zijn voltooid, en hare hoogste trap

» van volmaaktheid hebben bereikt, eer er eene
 » vaste wijze, om ze uit te vinden en in te rigten
 » naar zekere regelen en voorschriften, was bepaald:
 » dat HOMERUS zijne goddelijke Iliade, en THUCY-
 » DIDES zijn verwonderlijk meesterstuk des Pelo-
 » ponesischen oorlogs vroeger hebben gemaakt dan,
 » eenig *rhetor* of *criticus* deze kunsten aan stellige
 » bepalingen en regelen had onderworpen: dat op
 » geene andere wijze de grieksche wijsgeeren, met
 » eene uitstekende kracht van geest en vlugheid be-
 » gaafd, verre vooruitgesneld zijn alle de school-
 » meesterachtige voorschriften, naar welke het ver-
 » stand zich zoude moeten regelen in het uitvin-
 » den; en in het scherpzigtig zien der dingen, in
 » het opsporen der waarheid, en in het beschaven
 » der zeden.”

Het is dus in de redenaars en dichters, dat wij
 het gebruik der beelden en figuren moeten leeren
 opmerken, en hunne kracht en schoone uitwerking
 gevoelen; en dit is te gemakkelijker, wijl toch de
 meeste figuren in het spraakgebruik zelve vervat zijn,
 en door ons in het dagelijksche leven, zonder dat wij
 er aan denken, dikwijls op de keurigste wijze gebezigd
 worden. Wij zijn echter aan de rhetorica de benamingen
 verschuldigd, die men, ter onderscheiding en ge-
 makkelijkheidshalve, aan den rijken voorraad der
 figuren heeft gegeven. De leeraar moet nu deze bena-
 mingen niet alleen, maar ook hare ware reden aan zij-
 ne leerlingen inscherpen, zoo dat hij wete b. v. dat in
 het bekende vers van VIRGILIUS: *proximus ardet Uca-*
legon: eene *metonymia* gelegen is, wijl hier eene om-
 zet-

zetting en naamverwisseling des woords plaats heeft, en het beroemde: *quos ego*, daarom eene *επισεικασίς* heet, omdat het overige gedeelte der uitdrukking door de drift des sprekers wordt *verzwegen*, gelijk wij dikwijls op straat, de menschen al razende en scheldende, onafgebroken woorden hooren uiten, en halve uitdrukkingen weder binnen slikken. Het gemeenschappelijk gebruik der figuren, in gebonden en ongebonden stijl, zal ons in tijds oplettende maken op den nieuwen band, die de poëzij en welsprekendheid vereenigt, en ons weder een nieuw bewijs opleveren, hoe deze en de andere edele kunsten, niet aan regelen, aan voorschriften en bepalingen, maar aan het zuiver gevoel van het menschelijk hart alleen, haren oorsprong hebben te danken. Gelijk ik de gemelde redevoeringen van CICERO als eene voldoende proeve voor de romeinsche welsprekendheid heb aanbevolen, zoo reken ik insgelijks de drie voortreffelijkste zangen van VIRGILIUS, ik bedoel het 2de, 4de en 6de boek, als eene even voldoende proef, om alle de schoonheden des romeinschen heldendichts te leeren kennen en bewonderen.

HEYNE heeft zich gaarne willen verledigen, om eene uitgave van VIRGILIUS voor de scholen te vervaardigen. Deze zij dus in aller handen, en worde des noods door den rector toegelicht uit de grootere uitgaven, welke wij mogen vooronderstellen door hem vlijtig en naauwkeurig te zijn bestudeerd. De navolgingen van HOMERUS moeten gedurig opgemerkt, en zelfs die uit APOLLONIUS RHODIUS niet worden vergeten, ten welken

einde de VIRGILIUS *collatus cum graecis scriptoribus* van FULVIUS URZINUS de beste handleiding is.

Bij dit zesde boek van VIRGILIUS biedt zich eene geschikte gelegenheid aan, om ons eenigzins bekend te maken met het plan der Odyssea, de navolgen-gen aan te stippen, of het verschil van behande-ling aan te wijzen. De jonge lieden, die, gelijk ik hopen durf, de nederlandsche en fransche let-terkunde, met de studie der oudheid op eene ge-paste wijze verbinden, mogen hier VONDEL's Gijs-brecht, FENELON's *Telemaque* en BILDERDIJK's *Hellevaart van Ulysses*, in ledige oogenblikken, in de hand nemen; dit zal hun lust opwekken, hun smaak vormen, en hun arbeid verligten.

Maar hoe zullen wij de schoolsche jeugd, die wij zoo gaarne, met de onderscheiden meester-stukken der oudheid wenschten gemeenzaam te maken er slechts een algemeen en oppervlakkig denkbeeld van kunnen geven?

Dezelfde CICERO, dien wij zoo even als den re-denaar bewonderden, aan wien het verbaasde *Grie-kenland* bijna de overwinning der welsprekendheid toekent, vertoont zich nu eens aan ons, als wijs-geerig schrijver, die de filosofie van PLATO, en van de Stoïcijnen, in betooverenden stijl, aan zijne landgenooten voordraagt, dan weder als den bemin-nelijksten vader, echtgenoot en vriend, die de in-nerlijkste gewaarwordingen van zijn hart, in eene rijke menigte van uitmuntende en vertrouwelijke brieven uitstort. VIRGILIUS moge ons als heldendich-ter opgetogen houden, zijne *Georgica* bevat geen min-

minderen schat van dichterlijke schoonheden en beschrijvingen, ter versiering van eene der belangrijkste onderwerpen der menschelijke kennis. *Rome's* oude treurspeldichters mogen verloren zijn gegaan, *TERENTIUS* alleen noodigt door zijne blijspelen zoo zeer onze geheele aandacht uit, dat het bijna onmogelijk schijnt, het eene stuk te lezen, en het andere niet te lezen. Hetgeen *ARISTOPHANES* voor de grieksche taal was, is *TERENTIUS* bijna voor de latijnsche geweest. Wij vinden daarenboven in hem eene zuivere schets der zoogenoemde nieuwe grieksche comédie, welke hij heeft nagevolgd, en die wij uit de fragmenten van *PHILEMON* en *MENANDER*, niet genoegzaam kunnen leeren kennen. Wij hebben *SALLUSTIUS* als geschiedschrijver aanbevolen, maar verdienen *LIVIUS* en *TACITUS*, die wij, den eersten, den romeinschen *XENOPHON*, en den anderen, den romeinschen *THUCYDIDES*, mogen noemen, eene mindere aanbeveling? Zullen de Pindarische lierzangen van *HORATIUS*, onze verbeelding bedwelmen en ons hart ontroeren, en zullen wij geene fijne menschen- en wereldkennis willen halen, uit zijne hekelschriften en die van den scherpzinnigen *JUVENALIS*, die zijnen voorganger in dit opzigt nog verre overtreft? Welk onderwijzer zal zijne leerlingen van de Elegie en liefdezangen der Ouden zelfs het oppervlakkigst denkbeeld kunnen geven, zonder te spreken van de *DELLIA* van *TIBULLUS*, van de *CYNTHIA* van *PROPERTIUS*, en de *LESBIA* van *CATULLUS*? Zal hij niet, ondanks zich zelven, door gevoel weggesleept, ons met *TIBULL-*

BUL-

BULLUS overbrengen in de goude dagen der eerste wereld, toen het zalige land de tempel der goden was? of ons in het *Hymen o Hymenee!* der dansende reijen bij CATULLUS, den lof des huwelijks doen hooren? of ons op de deugdzame CORNELIA bij PROPERTIUS wijzen, als het toonbeeld der beminnelijkste vrouw, der trouwste echtgenoot, der teederhartigste moeder? Maar ik spreek slechts van de romeinsche schrijvers uit de beste tijden, en reeds maakt de overvloed onze keuze onzeker! Wat zal het zijn, wanneer ik de schoone gedenkstukken uit *Griekenlands* gouden eeuw er bijvoege?

Hoe klein en gering een deel van dat alles kan op de scholen worden behandeld? en echter oordeel ik het van het uiterste belang, dat de leerling, zal hij aan de hoogeschool den koninklijken weg vervolgen, hier een algemeen overzicht hebbe over de oudheid, zoo als zij zich aan het oog des kenners vertoont. Het onbekende blijft onbeminde. Willen wij het hart der jeugd vormen, en haar bezielen met den geest der oudheid, dan moeten wij haar vroegtijdig leeren, wat door de oudheid zij te verstaan, haar inwijden in derzelver heiligdom, haar in het verschiet de onmetelijkeschatten aanwijzen, die zij bevat, schatten! voor den toekomstenden godgeleerden, geneesheer, staatsman en regtsgeleerden even onwaarddeerbaar. Ik dring daarom zoo sterk aan, op de beoefening der *Historia Litteraria* der Ouden, waaraan naar mijne meening de genoemde tabellen, het kort overzicht over den te behandelen schrijver, het vergelijken der gelijkluidende plaatsen bij onderscheiden schrijvers, en eindelijk het

zorg-

zorgvuldig aanwijzen der grieksche bronnen, op eene gemakkelijke wijze dienstbaar kunnen gemaakt worden. Overtuigt men mij echter, dat zulk eene behandeling het geringste nadeel aan het grammatikaal onderwijs zoude toebrengen, dan trek ik gaarne mijn' raad weder in; want zorgelooze en onnaauwkeurige taal oefening leidt tot oppervlakkigheid, en halfgeleerden bederven de wetenschap. Maar ik vrees niet, dat men mij die tegenwerping zal maken; de bekwame leeraar, zoo als ik mij dien voor oogen stel, zal het eene betrachten, zonder het andere na te laten. Hij is der zaak meester, welke hij onderwijst, en weet dus door eigen ondervinding, dat de kennis van het geringste woord met de kennis van de belangrijkste zaak dikwijls in het naauwst verband staat.

Maar, om van dezen uitstap terug te keeren, het is onmogelijk, en ik erken dit gaarne, om op de scholen een groot deel der opgenoemde schrijvers, anders dan door loffelijke vermelding en ten hoogste door kleine proeven te doen kennen. Tot deze kleine proeven moeten wij dus onze toevlugt nemen. Dienen wij ze wel voor, dan zullen wij ons doel niet verremis raken, dat is, lust en smaak opwekken naar het overige, wat wij niet te gelijktijd hebben kunnen aanbieden.

Het ware te wenschen, dat wij, onder den naam b. v. van *Auctorum Graecorum et Latinorum selecta*, een werk bezaten, hetwelk voor de jeugd de beste stukken bevatte der oude schrijvers in proza en poëzij. Hetzelve zoude in vier afdeelingen moeten gesplitst zijn. De eerste afdeeling of de grieksche poëzij

zij zoude als proeven uit het *Heldendicht*, een of ander boek der Iliade, Odyssea en Argonautica moeten behelzen. Uit de tragedie, een treurspel van ieder der drie treurspeldichters, b. v. de Persae, de Alcestis, en de Philoctetes. Uit de comédie, een der blijspelen van ARISTOPHANES. Uit de *Ode* een lierzang van PINDARUS, en iets van SIMONIDES, SAPPHO en ANACREON. Uit het *Herderdicht*, eene en andere Idylle van THEOCRITUS, BION en MOSSCHUS en zoo vervolgens. — Van iedere soort, het zij in dicht of on-dicht, zoude een kort verslag moeten gegeven worden met vermelding der schrijvers, wier werken door den tijd zijn verloren gegaan. Ook de oude romeinsche blij- en treurspeldichters, en geschiedschrijvers zouden hier allen moeten aangestipt worden. Voorts moest er een kort levensbericht vooraf gaan van elken schrijver, uit wien eene proef wordt aangeboden, en zijne schrijfwijze met een woord worden aangetoond, gelijk WIJTENBACH hiervan, in de voorrede zijner Selecta, weder een model heeft gegeven.

Zulk een werk zoude wel is waar, op verre na niet in alle deelen voor het bereik der jonge lieden zijn, doch de gemakkelijkste stukken zouden uitgekozen worden, en bij het lezen van het één kan lust voor het ander worden opgewekt; inzonderheid, wanneer de inlichtingen of voorredenen in dien antieken toon worden geschreven, die liefde voor de wetenschappen en zucht naar geleerd onderzoek inboezemt. Bij het tegenwoordig gemis van zulk een doelmatig werk hangt het echter veel van

van den bekwamen onderwijzer af, dat dit gemis eenigzins te gemoet worde gekomen.

Wij spraken boven van eene verdeeling der rectorale klasse in vier half jaren, in welke telkens eene bepaalde taak in de grieksche en latijnsche taal zoude behooren voltooid, en hiervan bij het openbaar onderzoek eene proeve afgelegd worden, even gelijk men op de hoogeschole in heele of halfjarige *cur-sus*, zekeren schrijver doorleest en verklaart. Ik wil evenwel in geenen deele op eene angstvallige wijze voorstellen, waarin deze taak behoort te bestaan. Maar gelijk ik drie zangen van VIRGILIUS en drie redevoeringen van CICERO aanwees, als voldoende om den geest der romeinsche epische poëzij en welsprekendheid eenigermate te leeren verstaan, zoo zoude men ook in andere opzigten dezelve wijze kunnen volgen.

De beide bovengenoemde kleine zamenspraken van CICERO, noemden wij eene geschikte voorbereiding tot de philosophie der Ouden. De eerste der *Quaestiones Tuscularum*, staat wegens haar onderwerp in een naauw verband met de boven aangehaalde plaats der beide dialogen: over den dood en de onsterfelijkheid. Het is dus door deze overeenkomst niet zoo moeilijk, als men wel in het algemeen denkt, zulk eene lektuur thans te ondernemen. Ter meerdere gemakkelijheid en om tevens een kort overzicht te geven van de *geschiedenis der oude Philosophie*, durf ik hier weder het gebruik eener naauwkeurige tabel aanraden, waarop de Philosophie met hare verdeelingen in Ethica, Physica en Dialectica en met derzelver onderdeelen, scholen en secten voorgesteld wordt.

Even

Even gelijk van alle redevoeringen, zoo wilde ik ook van alle de philosophische schriften van CICERO de titels doen afschrijven en naar hunne soort rangschikken. De leerling ziet hier weder voor zijne oogen een treffend bewijs, hoe de bewonderenswaardige Romein, ook in dit afgetrokken gedeelte der wetenschap, met onvermoeiden ijver gearbeid en van zijne ledige oogenblikken de rijkste vruchten geleverd heeft. Hij ziet daarenboven wat hem te doen staat, om eenmaal het getuigenis te kunnen geven, van alle die schriften doorgelezen en overdacht te hebben.

Zoo dikwijls er eene plaats hier of elders voorkomt uit het grieksch ontleend, moet ze thans vlijtiger dan ooit worden nagelezen. Zoo biedt het einde der eerste zamenspraak te *Tusculum* de gelegenheid aan, om eene vrij breede plaats uit de *Apologia* van SOCRATES bij PLATO na te lezen, en met de overzetting van CICERO te vergelijken. De zamenspraak *de natura deorum*, is wel is waar een te ingewikkeld onderwerp, om ze zelfs op de bovenste klasse te behandelen; doch de plaats waar de Voorzienigheid uit de gesteldheid van al het geschapene bewezen wordt, is zoo gemakkelijk in hare voorstelling, en zoo edel in hare behandeling, dat het eene ongeoorloofde nalatigheid zoude zijn, de jonge lieden er niet door op te wekken tot eerbied voor dergelijke proeven van der Ouden godsdienstige denkwijze; te meer, daar wij bij deze gelegenheid SOCRATES dezelfde zaak bij XENOPHON kunnen hooren voordragen. Ook CICERO's boeken *over de pligten*, leveren misschien hier en daar geene geringe moei-

moeijelijkheden op, wegens de Stoïsche begrippen over het *honestum*, en deszelfs vier hoofdbronnen, de ééne theoretische en de drie praktische deugden. Doch het derde boek lijdt hier eene billijke uitzondering. Het is inderdaad gemakkelijk door de veelvuldige voorbeelden, welke CICERO aldaar aanhaalt, en waardoor hij het Stoïsche gevoelen staft, dat niets *nuttig* is, hetwelk niet *eerlijk* is. Deze en diergelijke kleine stalen oordeel ik voldoende om den vijftien- of zestienjarigen jongeling een lichten tint te geven van hetgeen men de oude filosofie noemt. Men zal mij gaarn toestemmen, dat zulk eene voorbereiding des te onmisbaarder is, als op de hogescholen in het algemeen de philosophische werken van CICERO bij voorkeur behandeld, of behooren behandeld te worden. Heeft nu een pas aankomend student in zijne schoolklassen, van CICERO als wijsgeerig schrijver beschouwd, nimmer iets gehoord of gelezen, hoe zullen dan de kollegien van eenen WIJTENBACH b. v. *de finibus* en de *nat. deorum* en over den *Phaedon* van PLATO, hem smaken en vermaken? Het gering getal, hetwelk tot het einde bij deze belangrijke voorlezingen volhardde, heeft mij altijd overtuigd, dat de meesten met ongewaschen handen, gelijk men pleegt te zeggen, de akademische lessen hadden aangevangen, en het kwaad, aan het slechte onderwijs op de scholen, te wijten zij.

Er zijn geen uitmuntender boeken om al den rijkdom en de schoonheid der latijnsche taal te leeren kennen, en zich te oefenen in het zuiver schrijven

en spreken van dezelve, als de brieven van CICERO en de blijspelen van TERENCE. In de brieven aan ATTICUS treffen wij, gelijk NEPOS getuigt, eene bijna volledige geschiedenis aan, van de belangrijkste staatkundige gebeurtenissen gedurende den tijd dat CICERO ze schreef; doch de inhoud is over het geheel te ingewikkeld, en vooronderstelt eene kennis van Rome's staatsgesteldheid, die men van de schoolsche jeugd niet vorderen kan. De begeerte om ze te lezen, moet dus eer opgewekt, dan voldaan worden. Anders is het gelegen met CICERO's brieven aan zijne familie, aan zijne vrienden en bekenden. Vele derzelve behandelen onderwerpen uit het dagelijksche leven, van waar een groot deel bestaat in het vermelden van tijdingen, in gelukwenschingen, in aanbevelingen, in verontschuldiging, in vriendelijke berispingen, in pligtplegingen, in raad- en troostgevingen. Om een juist en algemeen denkbeeld te geven van den echten briefstijl der Ouden, zoude voor het uit te geven werk der Selecta, waarvan wij even te voren spraken, hier weder eene goede keus kunnen gedaan worden, door eene proef bij te brengen van alle soort van onderwerp, welke CICERO briefsgewijze behandelt. Het *negende boek* b. v. bevat, gelijk wij weten, bijna alle in den boertigen toon geschreven brieven. In het *dertiende* treffen wij bijna geene dan van aanbevelingen aan. Het *vierde* boek biedt ons in den 3, 5, 6, 7, 9, 13, 14, 15^{den} de uitmuntendste en wijsgeerigste troostbrieven over huisselijke en algemeene rampen. Ik geloof, dat zulk eene uitgelezen ver-

ver-

verzameling de voorkeur verdient, boven eene, die alleen de kortere en gemakkelijker brieven inhoudt, gelijk dit de bedoeling is van den geleerden ISAK VALCKENAER, in zijne *Epistolae Ciceronis selectae*. Het lezen dier brieven kan dus om hunnen voortreffelijken stijl en verscheidenheid van stof niet genoeg worden aangeprezen. CICERO vertoont zich hier geheel als mensch, gelijk hij was met alle zijne vergeeflijke zwakheden en alle zijne edele zielsbegeertheden, zoo dat wij niet weten, wat het meest in hem te moeten liefhebben, of zijn warm gevoel voor het heil zijns vaderlands, of zijne teêrhartigheid jegens zijne echtgenooten, jegens zijne kinderen en zijnen broeder, of zijnen onvermoeiden ijver voor de belangen zijner vrienden en bekenden. De jonge lieden moeten derhalve deze lektuur het liefst op dien tijd aanvangen, als dezelfde gevoelens zich in hunne harten beginnen te ontwikkelen, op dat zij het ware genot van CICERO's denk- en schrijfwijze mogen hebben, en zijne verdiensten in alle onderscheiden betrekkingen als mensch op den wahren prijs kunnen stellen. Men leest ze dikwijls op een tijdstip, dat zij nog geen belang wekken. Alle die kleine brieven aan TERENCE en het onophoudelijk S. V. V. B. E. V. heeft ons dikwijls in onze eerste jaren verveling veroorzaakt. De zee- en veldslagen der Grieken en Romeinen gingen ons veel meer ter harte.

Ik moet op deze plaats met een enkel woord van de *Exercitia stili bene Latini* spreken. Reeds boven heb ik het maken van argumenta en het opteekenen van

de hoofdpunten des inhouds, als eene geschikte voorbereiding tot stijl-oefening aanbevolen; want indien het eene onbetwistbare waarheid is, dat men om wel te schrijven, wel moet denken, dan spreekt het van zelve, dat men om wel latijn te schrijven, ook wel in het latijn moet denken, en om deze moeilijke gaaf te verkrijgen, is voorzeker niets beter, dan den klassieken schrijver, dien wij behandelen, te lezen, te herlezen, en ons zijne hoofddenkbeelden door paraphrase, periphrase of epitome enz. voor oogen te stellen, in onze gedachten en in het geheugen in te scherpen, en ons met dezelve gemeenzaam te maken, zoodat ten laatste onze eigene denkbeelden er als het ware door gekleurd worden, even gelijk iemand, die in de zon wandelt, door de hitte der zon eene kleur krijgt. Maar wanneer nu de leerling ver genoeg gevorderd schijnt om eigen opstellen in het latijn te vervaardigen, welk soort van onderwerpen zullen wij dan voor de geschiktste houden? Voorzeker die, welke briefsgewijze moeten behandeld worden, en hiertoe leveren natuurlijker wijze de brieven van CICERO de voortreffelijkste modellen op. Die zoogenoemde Chriae en Declamationes in den oratorischen toon over loci communes, gelijk men ze in onze jeugd opstelde, brengen dikwijls den nog ongevormden smaak onherstelbaar nadeel toe, en leiden ligtelijk tot volkomen wansmaak. Jonge lieden moeten daarenboven niet aanvangen met onderwerpen, voor welke zij heinde en ver de bouwstof moeten bijeen halen. De zaak, die zij zullen beschrijven, moet gemakkelijk en hun gemeenzaam zijn,

zijn, zoo dat zij als van zelve overvloed van stof aan de gedachten en aan de pen aanbiedt. Zoodanig zouden zijn de brieven, waarin men als taak opgeeft, om elkaâr een schriftelijk verslag te geven van de bezigheden, gedurende zekeren tijd zoo in het school als te huis verrigt: van de schrijvers die men bewerkt heeft: en van de zaken, die het meest belang gewekt, en de aandacht getroffen hebben. Ook het onderwijs in de geschiedenis kan hier zeer dienstbaar gemaakt en het oordeel der jonge lieden over menschelijke daden en bedrijven, op de toets worden gesteld. Op deze wijze verbindt onze arbeid steeds vordering en herhaling te zamen; want slechts eenmaal te lezen, is veelal hetzelfde als niet te lezen.

Gelijk door goed te schrijven, het vermogen om goed te spreken, gemakkelijker wordt verkregen, zoo komt ook de vaardigheid in het spreken aan de vaardigheid in het schrijven te hulp. Ik wenschte daarom dat de oude gewoonte, om zoo veel mogelijk alles in het latijn bij monde te behandelen, min verwaarloosd wierd. In dit opzigt is inzonderheid TERENTIUS niet genoeg ter beoefening aan te prijzen. Welk een overvloed van woorden en uitdrukkingen, voor het dagelijksch leven passende, treffen wij hier aan! Dat dit echter in geen deele de eenige reden is, waarom ik de lectuur van TERENTIUS als onontbeerlijk beschouw, hope ik reeds boven te hebben aangetoond. Zijne blijspelen verplaatsen ons weder op griekschen bodem, en staven de opregte bekentenis van HORATIUS, die wij telkens moeten herinneren, dat het

overwonnen *Griekenland* haren woesten vijand overwonnen, en de letteren en kunsten in het onbeschaaftde *Latium* heeft overgebracht.

Bij het lezen van TERENTIUS is het de plaats, om mondeling, en door het aanbevelen van een of ander nuttig boek, eene algemeene schets te geven van het *tooneel der Ouden*, dat is over de treuren en blijspeldichters, over de stukken die vertoond werden, en over de wijze, waarop men ze met openbaar gezag ten tooneele voerde. De opschriften en de prologi zelfs van TERENTIUS, waaruit men leert, bij welke feesten, onder welke overheden, op welke maat, en hoe dikwijls het stuk gespeeld, en uit welken griekschen schrijver het genomen is, verdienen allezins der leerlingen aandacht. Voor het overige denken wij in den loop der lezing van TERENTIUS, niet meer aan romeinsche maar aan grieksche zeden en gewoonten. Hetgeen dus hierop betrekking heeft, gelijk het uithuwelijken der dochters, de inrigting der huizen, het afzonderlijk wonen der vrouwen enz. teekenen wij zorgvuldig aan, bij ons aanteekeningsboekje van *antiquitas graeca*. Wij helderen ook uit de grieksche staatsinrigtingen het vrijmoedig gedrag der slimme slaven of paedagogen op, en vergelijken de grieksche schrijvers, voornamelijk de fragmenten in MENANDER en PHILEMON, welke TERENTIUS voor oogen kan gehad hebben. Een enkel stuk b. v. de *Adelphi*, de *Andrea* of *Heautontimoroumenos*, zal genoeg zijn, om lust voor de afzonderlijke lezing der overige stukken op te wekken, en de begeerte naar de meer volle-

ledige kennis van het grieksche tooneel aan te moedigen.

Wij hebben op de laatste bladzijden ons zoo geheel en al met de latijnsche schrijvers bezig gehouden, dat wij onze vaste grieksche lektuur schier uit het oog schijnen verloren te hebben; dit zoude intusschen meer dan iets anders tegen ons bepaald oogmerk zijn. Het evengemelde gezegde van HORATIUS zal steeds ons regel en rigtsnoer wezen. Daarom willen wij telkens bij de schoone romeinsche kopiën, op de grieksche originelen verwijzen, en geene gelegenheid laten voorbijgaan, om op de zinnelijkste wijze, aan het oog en verstand de noodzakelijkheid voor te stellen der grieksche letteren voor elken welgezinden jongeling, die deschatten der oudheid wil opdelfen, om er zijn geest mede te verrijken en zijn hart te veredelen.

Wanneer wij naar onze voorgestelde methode vier ochtenden bij uitsluiting aan de grieksche letteren toewijden, en voor het overige bij het verklaren der latijnsche schrijvers, telkens de grieksche plaatsen, waar het moge te pas komen, naslaan, dan zullen wij voorzeker in het tweejarig verblijf bij den bekwamen rector, groote en verrassende vorderingen zien te weeg gebragt. Immers om ons liefde in te boezemen voor eene zaak die wij nog niet kennen, moet men ze ons leeren kennen, ons hare voortreffelijkheden aanwijzen, ons overtuigen van het voordeel, hetwelk haar bezit ons zal baren, en ons dagelijks in de gelegenheid stellen, om haar van nabij te zien, en met haar gemeenzaam om te gaan. Zoo moeten wij ons insgelijks kwijten in het onderwijs der wetenschappen. Niet nu

en dan, maar dagelijks zullen wij met onzen leerling de grieksche schriften verklaren en over grieksche zaken handelen. Hierdoor wordt hij langzamerhand met haar gemeenzaam, ziet niet meer tegen alle de zwarigheden op, die hij zich verbeeldde, en durft bijna met dezelfde vrijmoedigheid eenen griekschen en eenen latijnschen schrijver aanvatten; zoo dat het hem zal gaan gelijk den vos in de fabel der Ouden, die nimmer eenen leeuw gezien hebbende, eerst sidderde en beefde op de gedachte van zulk een vervaarlijk dier, en naderhand hem vrijelijk onder de oogen durfde zien. De vorderingen, die wij zoo even in het verschiet vertoonden, zullen ontwijfelbaar den arbeid bekroonen; maar met dit al zal bij eene naauwkeurige beoefening, het getal der schrijvers zelve, die op school kunnen behandeld worden, altijd uit den aard der zaak zeer gering blijven. Ook bestaan de ware vorderingen niet in de veelvuldigheid der doorgelezen boeken; doch men kan niettemin van meerdere schrijvers eene lustopwekkende proef mededeelen, dan men gewoonlijk schijnt te denken. Indien wij met HERODOTUS na de drie eerste maanden aanvangen, en hem vervolgens tweemaal 'sweeks lezen, dan lijdt het geen twijfel of op het einde des jaars hebben wij het grootste gedeelte van de uittrekselen in de *Selecta Historicorum* van WIJTENBACH geëindigd. De groote vacantie verschaft ons de gewenschte gelegenheid, om het gelezene nog eens te doen herhalen, en zelfs de hoofdpunten van ieder verhaal met de woorden des schrijvers op te teekenen, waardoor de kennis der zaken en der grieksche taal op de beste wijze bevordert

derd wordt; want de grieksche schrijf-oefeningen zijn niet minder noodzakelijk dan de latijnsche. Ik zeide; dat wij een groot deel dezer uittreksels uit HERODOTUS in acht of negen maanden zouden kunnen eindigen, ik wilde het geheel niet opgeven; want ofschoon ze slechts een weinig meer dan vijftig bladzijden beslaan, en het lezen van twee derde van een blad telkenreize, geene te moeilijke taak is, vergeten wij echter de plaatsen der andere grieksche schrijvers niet, die wij bij onze latijnsche lectuur moeten raadplegen, en die eenen afzonderlijken tijd vorderen, gelijk onder andere, die uit de Cyropaedie voor CICERO de *Senectute*, uit de Apologia van PLATO voor *Tusc. Quaest.* L. I. en uit deszelfs Rep. L. I. enz. enz. enz.

Voor het volgende jaar kiezen wij de uittreksels uit de Cyropaedie, en voegen er misschien, wanneer dit aangenaam en voor de jonge lieden zoo geschikt werk hunne aandacht bezig houdt, nog een en ander gedeelte bij, gelijk: de liefde en dood van PANTHEA en ABRADATES, of eene der onderhoudende gesprekken: over de pligten van veldheer en soldaten of iets diergelijks. Het verschillende verhaal van HERODOTUS en XENOPHON, over de geboorte, de lotgevallen en den dood van CYRUS den ouden, ontgaat onze opmerking niet, en doet ons herinneren aan het zeggen van CICERO: dat XENOPHON in zijne Cyropaedie de beeldtenis heeft willen schetsen van eenen vorst en krijgsman, zoo als deze, volgens de begrippen van zijnen leermeester SOCRAATES, behoorde te zijn. Een en andere zamenspraak

uit de Gedenkwaardigheden van SOCRATES bij XENOPHON en wel uit het tweede boek : over de ouder- en broederliefde , zoude hier eene gevoegelijke plaats bekleeden. Deze Gedenkwaardigheden van SOCRATES behooren inzonderheid het handboek te zijn voor den toekomenden godgeleerden, die den zuiveren smaak der Ouden en hunne zedekundige wijsbegeerte, gelijk zij door SOCRATES werd voorgedragen, ten zijnen nutte wil aanwenden. Meerdere lektuur der grieksche prozaschrijvers zoude ik niet alleen niet durven, maar niet willen aanraden. Zij is bijna meer dan voldoende, wanneer van haar al het nut wordt getrokken, hetwelk zij aanbiedt, met het gelezene te herhalen, en de kennis der zaken door een naauwen band te vereenigen. Omtrent de grieksche dichters is het inderdaad moeijelijk, als men HOMERUS heeft genoemd, nog eenen anderen aan te bevelen. Men komt toch altijd in zijne gedachten terug op de onvergelykelijke Iliade. Maar dit verheven dichtstuk is in geen deele gemakkelijk, als het uit het ware oogpunt zal beschouwd worden. Het vordert eenen ingespannen lezer. De groote PIETER NIEUWLAND bekende openhartig, dat hij in zijne jonge jaren nimmer moeds genoeg had gehad, om HOMERUS van het begin tot het einde door te lezen. Ik wilde dus de jonge lieden hier gaarne eenigzins te gemoet komen, en hen na het eindigen van den eersten zang, de episode van HECTOR en ANDROMACHE in den VI^{den} en vervolgens den XXII^{sten} zang opgeven, en hiermede de schoolsche lektuur van HOMERUS be-

besluiten; te meer, wyl wij toch bij het lezen van VIRGILIUS, hem dagelijks in onze gedachten hebben, en vergelijken. Blijft er daarna nog eenige tijd voor de lektuur der grieksche dichteren bestemd, overig, dan oordeele ik het best, dien toe te wijden aan eene der gemakkelijkste Tragedien, gelijk den Philoctetes of de Phoenissae. Deze is de geschikste voorbereiding voor de hoogeschool, alwaar de Tragedië bij voorkeur behandeld worden. Bij de korte schets, welke steeds voorafgaan moet, over den hoofdinhoud van het stuk, herinnert de leerling zich gemakkelijk den loop der fabel, die hij reeds uit de Mythologi geleerd heeft. Het Attische dialect, waarin de Jamben geschreven zijn, nadert den eenvoudigen toon van den deftigen prozastijl. De choren kunnen overgeslagen worden. De vers-maat der Jamben biedt weder stof aan het onderwijs in de Prosodie. Doch geen schrijver is voor het leeren kennen der onderscheiden schoone vers-maten nuttiger en aangenameer dan HORATIUS. De jongeling, wien MELPOMENE bij zijne geboorte met een gunstigen blik heeft aanschouwd, zal geene aanmoediging behoeven, om na de herhaalde lezing van eenige met oordeel aangewezen oden, zich steeds dieper en dieper in den echt griekschen HORATIUS in te dringen; ras zal hij het getuigenis van SCALIGER, dat hij liever de maker van het: *quem Melpomene semel* en het: *Dic Lydia*, dan koning van Spanje wilde zijn, voor geen en ijdel uitroep meer houden; maar met geheel zijn hart het voor HORATIUS zelve vereerend oordeel des grooten mans toejuichen,
of

of heeft hij niet, als hij zijnen HORATIUS in de handen houdt, het sprekend bewijs in handen, dat de roem des dichters, na twee duizend jaren, met dezelfde onverwelkte glans leeft, als toen zijne lier den eersten toon aanhief voor het verbaasde *Rome*, terwijl de marmeren en metalen praalgraven der Grooten der aarde in puin gestort, en hunne namen met hunne asch verstoven zijn?

Om eene goede rigting te geven aan het lezen van HORATIUS, verdienen de twee redevoeringen van VAN OMMEREN over HORATIUS als *mensch en burger beschouwd*, de grootste aanprijzing. Zij zijn met smaak en kennis geschreven, en behelzen hier en daar belangrijke aanmerkingen ook over andere latijnsche dichters, als b. v. TIBULLUS, wien de redenaar zoo zeer in alle zijne dichterlijke waarde voorstelt, dat ik hem dank moet weten voor het genoeg, hetwelk de bekoorlijke zangen van den zachtgevoeligen TIBULLUS mij het eerst gegeven hebben.

Zijn er onder de leerlingen dezer klasse, die een dichterlijken aanleg hebben, dan zal voorzeker bij het lezen van *Rome's* uitstekende zangers, deze aanleg zich openbaren en ontwikkelen. De onderwijzer, die, om met SOCRATES te spreken, steeds bij zijne leerlingen het vroedkundig-ambt moet waarnemen, vestige op dezen gelukkigen aanleg zijne gedachten, geve hem voedsel, drage zorg dat hij niet onderdrukt worde of verdwijne, en doe hem tijdige vruchten te voorschijn brengen. De vrees voor de bespottelijke methode, die RUHNKENIUS zoo geestig
ten

ten toon stelt, willen wij zelfs niet vermoeden. Ten dien einde is behalve bestendige lektuur, in de eerste plaats het schikken der zoogenoemde *versus turbati* eene nuttige oefening. Zij versterkt de kennis der Prosodie in haren geheelen omvang. Ook biedt zich daardoor de gelegenheid aan, om de leerlingen, door kleine proeven, met die dichters bekend te maken, die zij nog niet of weinig hebben gelezen, gelijk CATULLUS, PROPERTIUS, JUVENALIS en CLAUDIANUS: voorts deze en gene uitgekipte plaats eens dichters, van alle dichterlijke sieraden ontbloot op te geven, om ze in dichtmaat terug te brengen, of de epitheta te laten aanvullen: eindelijk eenig gedicht uit de eene maat b. v. uit den Hexameter in eene andere als de Jambe te doen overbrengen. Maar bovenal worde de nederlandsche jongeling tot deze edele en al te veel verwaarloosde oefening aangevoerd, door de prikkelende gedachte, dat hij den voorouderlijken roem zal kunnen handhaven, en eenmaal het voetspoor drukken dier voortreffelijke mannen, die, gelijk GROTIUS, D. HEINSIUS, FRANCIUS, en BROEKHUIZEN de romeinsche lier aan de nederlandsche gepaard hebben, en wier namen en schoone gedichten zijn ijverige leermeester hem optelt, en in eene naar tijdrekening gerangschikte lijst voor oogen stelt.

Het School.

Zedelijkheid was bij de Grieken het hoofddoel der opvoeding. Zonder burgerdeugd, oordeelden zij,
kan

kan de maatschappij noch bloeijen noch bestaan. Maar welk burger zal immer deugdzaam zijn, wiens hart, niet reeds van zijne kindsche jaren af, vervuld is geworden met het warmste gevoel voor het schoone en het goede. Het teeder hart echter der onbezonnen jeugd is kneedbaar, even gelijk het zachte was. Het is van allerlei togten omringd, als van de gevaarlijkste vijanden, die er op willen aanvallen. Geene zorg dus, hoe gering ook in schijn, mag voor gering gehouden worden, indien zij slechts van verre kan strekken om de aankomende jongelingschap goede indrukken te geven, en te behoeden voor de stormen en gevaren, waardoor hunne leeftijd schipbreuk dreigt te lijden.

De overheid van den staat, de ouders en hoofden der huisgezinnen, de opvoeders en onderwijzers in *de scholen*, moeten dus deze zedelijke vorming der jeugd als doel voor oogen houden, en ieder in zijnen kring trachten, haar aan te vuren tot de heilige liefde voor vaderland en deugd. Het *school* inzonderheid was naar hunne begrippen hiertoe de eigenlijke plaats. Hier worden aan de jeugd de schoone gedichten der goede dichters voorgehouden. Zij leeren ze hier lezen en herlezen, zeggen ze van buiten op, en prenten ze diep in hun geheugen. Het zijn die gedichten, welke vol zijn van hartelijke vermaningen, van aangename zedelijke verhalen, van aanprijzingen en lofredenen op beroemde mannen. Maar om op eene bevattelijke wijze de jeugdige zinnen te treffen, moeten zij vergezeld zijn van de toonen der muziek; want
niets

niets heeft grooteren invloed op het hart, dan het citerspel en maatgezag. Dezelve treft, beweegt en roert het hart, en wekt den edelen najver in hem op, om de groote daden na te volgen, die door de verheven toonen der muziek zich zoo behagelijk aan zijne verbeelding voorstellen. Zulk eene krachtvolle muziek bezweert de stem der Sirenen, en verdooft haar verleidelijk gezag. Doch de bekommering voor de zwakheid der jeugd kan niet te ver worden gedreven. De onderwijzer moet daarom boven alles de deugd der ingetogenheid het meest aanprijzen, en toezien, dat zijne leerlingen zich aan geene jeugdige zonden schuldig maken. Deze zorg bewoog den wijzen SOLON, om de naauwkeurigste verordeningen te maken, zelfs omtrent het uur, waarop een vrijgeboren kind zich naar het school mag begeven: omtrent het getal der kinderen met welke hij binnenkomen en heen mag gaan: en omtrent het uur waarop de onderwijzer het school moet openen en sluiten enz. De wijsgeer, zegt de redenaar AESCHINES, bij wien deze wetten vermeld worden, had een regtmatig vermoeden tegen duisternis en eenzaamheid.

HIPPOCRATES oordeelde de inrigting der scholen wel zijne oplettendheid waardig, en schreef voor, dat het school eene plaats moet zijn, die voor de jonge lieden geschikt en wel ingerigt zij. Ik onthoude mij hier van alle toepassing. Zij die eenige ondervinding in de wereld hebben, verstaan mij zonder twijfel. Ik heb alleenlijk willen aantonen, dat de Grieken vele verordeningen voor gewigtig hiel-

hielden, die wij naauwelijks onze aandacht waardig rekenen. Velen smaken misschien nog de wrange vruchten dezer achteloosheid. Het menschelijke hart blijft door alle tijden zich zelf ongelijk, en is steeds ten prooi aan dezelfde begeerlijkheden. Ik be- veel derhalve het aangehaald voorbeeld der Grieken ter overdenking aan, terwijl ik eerbiedig hope en vertrouwe, dat voor onze zeden de raadgeving noodeloos zij, die de dichter JUVENALIS aan den vader geeft, die zijnen zoon ter school bestelt.

Ik durf echter op dezen grond den wetgever oplettend maken op de gezondheid der plaats, waar zich het school bevindt. Deze moet altijd van versche lucht kunnen voorzien worden: 's winters zij zij behoed tegen koude, gelijk zomers tegen te groote hitte. Men wachtte zich 's winters voor benaauwdens kacheldamp, en trachtte de warmte zoo te verspreiden over het vertrek, dat de leerlingen hunne plaatsen niet behoeven te verlaten, en rondsom den kachel dringen. Dit stoort den loop der bezigheden, en benadeelt hunne gezondheid. Men geve de voorkeur aan open schrijftafelen boven gesloten banken. Het school worde niet te vroeg geopend, en terstond bij het eindigen van den leertijd gesloten.

Waar de rector of de conrector, hetgeen in kleine steden dikwijls het geval is, slechts weinige leerlingen heeft, durf ik hem aanraden de jonge lieden in zijn eigen boekvertrek te huis te ontvangen. De onderwijzer spaart hierdoor voor zich zelve tijd. De leerling gewent zich des te eerder aan orde en betame-

melijkheid. De bibliotheek, hetzij grooter of kleiner, waar zich de leerling en onderwijzer bevinden, geeft eene betere gelegenheid dan het school zelve, om boeken of plaatwerken te raadplegen. In allen gevalle moet de kathedr des onderwijzers van eene kleine verzameling van klassieke hand-uitgaven voorzien zijn. De nuttigheid en noodzakelijkheid hiervan loopen bij de opgegeven leerwijze van zelve in het oog. De wanden moeten met de noodige kaarten en letterkundige tabellen, een zwart schrijfbord, en schoolreglement (wij verstaan hierdoor, dat op de drie onderscheiden scholen aangeplakt staat, wat er verrigt moet worden, eer men verder kan gaan) bedekt zijn.

Eindelijk het school moet de plaats zijn, waar de jeugd, als in een gezondheid ademend oord vertoevende, krachtig voedsel voor hare ziel ontvangt, en door alles, wat hare gretige ooren treft, en hare levendige oogen ontmoet, verkwikt wordt, gelijk door eene heilzame koelte, en ten laatste gestemd wordt op een toon, die haar gedrag in de volkomenste harmonie stelt, met de schoone daden, die haar uit de schriften der Ouden worden medegedeeld.

Redevoeringen en gratiarum actiones.

Welke dagen vol vreugde en vergenoegen voor ons, wanneer wij voor de eerste maal de gratiarum actio opzeggen, of bij het eindigen der schoolsche loopbaan den predikstoel beklimmen, om eene

G

la-

latijnsche redevoering te houden! De nuttigheid hiervan is grooter dan gewoonlijk beseft wordt. — Er zijn hier echter belachelijke gebreken ingeslopen, die wij willen trachten aan te wijzen, ten einde men ze verbeterere.

In de meeste scholen geeft men, tegen het naderen van het examen, den leerling, die een prijs zal bekomen, eenig opstel af te schrijven, hetzij in verzen, hetzij in proza. Hij leert het van buiten, en zegt het nu in het openbaar op. Wat hij eigenlijk gezegd heeft, weet hij wel is waar niet, doch hij is regt blijde, als zijne gratiarum actio grooter is, dan die zijner medeleerlingen, en hij dus langer heeft mogen declameren. In de hoogste klasse geeft men wel eene stof ter bewerking op, doch het onderwerp is dikwijls geheel ongepast, en veelal wordt het opstel des leerlings zoo beschaafd door des rector's hand, dat men den leerling niet meer kan herkennen. Men boezemt daarenboven veelal den jongeling dwaze denkbeelden in van de wijze van opzeggen en het maken van gebaarden.

De redenaar AESCHINES leert ons, dat PERICLES, SOLON, en ARISTIDES en de andere volksredenaars van dien ouden tijd, zelfs hunne hand niet buiten hun kleed bewogen. De Engelschen volgen in het Parlement deze oud-grieksche gewoonte, en overreden niettemin door de kracht hunner mannelijke welsprekendheid. Bij ons daarentegen drijft men de zucht voor het weidsch declameren en gesticuleren tot het overdrevene en belachelijke. Men
ga

ga slechts in schouwburg, kerk en pleitzaal om zich te overtuigen.

Ik wilde dus, om deze reden, weder eene verandering voorstellen, die misschien, ofschoon wij dit niet weten, reeds hier en daar is ingevoerd. De leerling moet leeren, en alzoo niet anderen napraten, maar zelfs denken. Dit gelde overal, en ook hier. Behaalt hij ter belooning zijner vlijt en vorderingen een prijs, schrijf hem dan niet vóór, dankbaar te wezen, en met eens anders woorden, die hij niet verstaat, zijne erkentelijkheid te betuigen. Vorder van den leerling, die nog niet tot de klasse bevorderd is, waar hij eigen opstellen inlevert, dat hij in zijne moedertaal zijne gedachten op papier bringe, en den onderwijzer de gevoelens van zijn hart doe verstaan. Zoo dra deze het opstel heeft goedgekeurd, sla de leerling op nieuw handen aan het werk, en beproeve zijne dankbetuiging in eene gratiarum actio te vertalen. Hij zal hier wel is waar de hulp van anderen nog niet kunnen ontberen, doch deze bedenking neemt het overige nuttige niet weg, hetwelk men hierin zal erkennen. De onderwijzer make den leerling vroegtijdig oplettend op de begrippen der Quden omtrent de dankbaarheid aan onze weldoeners, aan onzen Schepper, aan ouders, opzieners en leermeesters verschuldigd, en wijze hem eenige treffende plaatsen bij CICERO en SENECA aan, die hij op eene gepaste wijze zich ten nutte zal kunnen maken.

Bij het verlaten van des conrectors school is de leerling, naar onze methode gevormd, reeds in

staat, om zich in het latijn verstaanbaar uit te drukken. Hij kan nu reeds een of ander wijsgeerig gezegde of kort historisch verhaal uitkiezen en uitwerken, en op de plegtigheid des dags toepasselijk maken.

De curatoren zullen voorzeker diergelijke zwakke proeven liever aanhooren, dan weidsche dankbetuigingen, die minder aan hen, dan aan den verdienstelijken onderwijzer toekomen.

Wanneer op 's rectors school de leerling zich voor zijne plegtige redevoering voorbereidt, dan zij men vooral kiesch in de keuze van een onderwerp. Wat baten toch die declamatiën over loci communes, die te dikwijls ter behandeling worden opgegeven! Welken schrijver zal de leerling hier met eenige vrucht raadplegen? Hij wordt van zelve verleid om in het nederlandsch te denken en naar weidschen woordenpraal te zoeken. Neen! men wijze hem tot eene geschiedkundige stof uit de oudheid zelve, en late hem eene der oude instellingen beschrijven, of het leven en de daden van dezen of genen beroemden schrijver, redenaar, of wijsgeer der oudheid.

Ik prijs op zich zelve de vaderlandsche onderwerpen, doch ik geve aan die uit de oudheid de voorkeur. Op de scholen is de kennis der oudheid het doel van alle onderwijs. Voor de levensbeschrijving of lofredenen op eenen nederlandschen held, is mijn leerling verplicht nederlandsche boeken te lezen. Uit HOOFT en BRAND en WAGENAAR leert hij niet alleen geen latijn, maar vervalt ongemerkt in de schadelijke font, om in zijne moeder-

dertaal te denken en nederlandsche uitdrukkingen in een latijnsch gewaad te steken.

Uit de keuze, die hij doet, verraaft hij zijne neiging en smaak. De onderwijzer bane hem den weg in het verzamelen van alle bouwstof, en moedige hem aan, om nimmer uit troebele beken te putten, waar hij tot de zuivere bron toegang kan vinden. Welk een ruim veld opent zulk een goed gekozen onderwerp voor de smaak en de weetgierigheid der leerlingen! Ligtelijk verzamelt hij hier reeds bouwstof voor eene Akademische Verhandeling, en beschouwt in later tijd met welgevallen de vorderingen, die hij in de kennis derzelfde zaken gedurende zijn verblijf aan de hoogeschool gemaakt heeft.

Wij spreken de opstellen, door ons vervaardigd, altijd met zekere gemakkelijheid en kracht uit. Dit zij hier de grondslag der uiterlijke welsprekendheid, welke de leerling zich moet trachten eigen te maken. Het voorbeeld van den onvermoeiden DEMOSTHENES beure hem op en moedige hem aan, wanneer hij met moeijelijkheden in stem en uitspraak heeft te kampen; doch door het overluid opzeggen van latijnsche en grieksche verzen op het school, heeft hij reeds eene groote gemakkelijheid en vrijmoedigheid verkregen. In het maken der gebaarden volge hij zijn natuurlijk gevoel, en houde hij steeds voor oogen, dat de eenvoudigste wijze, hier, gelijk in alle andere zaken, de beste is. In welke betrekkingen de jongeling in later tijd moge geraken, hij zal altijd de vruchten kunnen genieten en smaken van zulke onderrigtingen.

Over belooningen en straffen.

Eer is de prikkel der verdiensten. Men kan naauwelijks, mits het met omzigtigheid geschiede, te vele belooningen en eerbewijzen uitdeelen, om edelen nijdver op te wekken, en de lust voor arbeidzaamheid en wetenschap aan te kweeken. Maar van waar komt het toch, dat zoo vele jonge lieden, die wij op het school met eene brandende eergierigheid naar den prijs zien dingen, aan de hoogeschoolen op eens in hun werklust verslaauwen, en dikwijls een' afkeer betoonen van diezelfde studien, die kort te voren hun eenige wellust schenen uit te maken? De reden is duidelijk. Op de meeste scholen is het maken van thema's het eenig punt, waarop de ijver wordt gaande gehouden. Het hoogste doel der jeugdige eierzucht is, een thema zonder fouten te maken, en hiervoor den beloofden prijs te ontvangen. Alle andere deelen der schoolsche studien worden hierbij ter zijde gesteld. Wordt nu zulk een jongeling eenige maanden daarna aan de hooge school bevorderd, dan ziet hij hier in eens eene geheele andere wereld voor zich. Er zijn geene thema's meer te maken, en dus ook geene prijzen te behalen. De eigenlijke litteratuur is hem vreemd. Met den geest der oudheid is hij nimmer bezielde geworden. De voorlezingen des hoogleeraars over een schrijver, gelijk SOPHOCLES, DEMOSTHENES of CICERO komen hem onverstaanbaar voor, en waartoe zoude hij ook een geleerde Griek behooren

te

te worden? Hij wil zich liever op zijn vak toeleggen — maar helaas! die met zulke ongewasschen handen de Regten, de Geneeskunst of de Godgeleerdheid durft aanraken, wat goeds en voortreffelijks kunnen wij van hem verwachten?

Het zij er verre af, dat ik het heilige vooroordeel wilde bestrijden, als of de uitdeeling der prijzen niet grootendeels van de fouten in de thema's behoorde af te hangen. Ik vleije mij integendeel getoond te hebben, dat ik de warmste voorstander der grammatikale studien ben, en met overtuiging beweer, dat zonder deze niemand den geest der oudheid zal leeren kennen; toch vordert het maken van een *thema sine vitiis* slechts de kennis van de eerste beginselen der grammatikale studien, en is daarom voor de grammatika zelve niet eens voldoende. Daarenboven de jonge lieden moeten in het vervaardigen van thema's niet den eenigen prikkel voor hunne eergierigheid vinden. Er moet een ruimer veld voor hun geopend worden, waar zij betere vruchten kunnen plukken. Orde is voorzeker de grondslag van alle goede zaken. Gevoel voor orde moet dus vroeg in het jeugdig hart worden ingedrukt, en welk eene uitmuntende gelegenheid biedt het school hiertoe aan! *Orde moet een voorwerp van belooning zijn.*

Zonder ijver en naarstigheid vorderen wij in geene zaak, van welken aard zij ook zij. Sommige jonge lieden zijn echter door de natuur met eene vatbaarheid en vlugheid begaafd, waardoor zij anderen overtreffen, zelfs zonder zeer ijverig of naarstig te

zijn. Zoo dra zij dit bespeuren, vervallen zij ligtelijk tot verwaandheid en luiheid. Zij maken immers veel minder fouten in de thema's! De anderen, die te vergeefs hunne krachten inspannen, geven den moed op, en krijgen een' tegenzin in het lezen van het moeilijk latijn. Zij bekomen toch nimmer den prijs of de eerste plaats. Om dus beiden te ontmoet te komen, stellen wij, *voor de dagelijkse blijken van ijver en naarstigheid eene belooning.*

Maar wat baten vorderingen zonder goede zeden? Hoe zijn de Grieken diep doordrongen geweest van het onwaardeerbare der zedelijkheid in de opvoeding! Wij hebben dit boven reeds aangehaald, en men zal geen verder betoog van ons vorderen. *De betrachting van goede zeden zij dus als het schoonste sieraad van den jongeling, een hoofd-voorwerp van belooning, en gelde zoo wel omtrent zijn gedrag buiten als binnen het school.*

Maar waarin zullen deze belooningen bestaan? De stadskassen zijn doorgaans schaars voorzien. De bezoldiging der onderwijzers duldt nog veel minder om *buitengewone* prijzen uit te deelen. Ik vraag naar geene prijzen. Ongelukkig de maatschappij, waar al het goede voor geld en onkosten van lands wege moet tot stand gebracht worden! Een enkele lauwerkrans deed den wedstrijder der Olympische spelen dood en gevaren tarten, en maakte hem als overwinnaar onsterfelijk. Het is de eer zelve, en niet de innerlijke waarde der zaak, waarmede men beloond wordt, die de menschen prikkelt en aanvuurt.

Men

Men legge op het school een boek aan, waarin voor ieder leerling eenige bladzijden zijn afgezonderd. Onder zijnen naam, welken hij boven aan schrijft, staan in drie vakken *ordo rerum* of *actio-num*, *industria*, *boni mores*. Op 's rector's school stelle men hier grieksche woorden voor in plaats als: *ἐνκοσμία*, *φιλομαθία*, *καλὰ ἔθη*. Wie tegen deze dengden zondigt, worde telkens aangestipt. Iedere veertien dagen make men de lijst op. Men deele op een kaartje testimonia uit voor ieder der drie vereischten, voor welke men niet is aangeteekend geworden. De rang van praetor valle den genen te beurt, die de drie testimonia ontvangt, of ten minste van de drie meer bekomt, dan zijne medeleerlingen in de klasse. Het *testimonium bonorum* of *ἀπόδειξις καλῶν ἔθων* hebbe de meeste waarde. De aangeteekenden storten voor iedere *mala nota* eene zeer geringe boete voor de schoolbeurs ter goedmaking van bijzondere uitgaven. Bij de schoolbezoeken der curatoren en op de halfjarige examens worde het zwarte boek vertoond, en bij de promotien, van zijn toestand openlijk verslag gegeven. Gebrek aan bewijzen van goed gedrag ontneeme alle aanspraak op den prijs, al hebbe men ook geene enkele fout in de thema's gemaakt. Bij het verlaten van des praeceptors school make men uit het getal der testimonia op, wie met den eertitel van *φιλομαθής* aan den conrector kan worden aanbevolen.

Die van deze tweede school naar den rector wordt bevorderd, kan zich den titel van *φιλόμουνος* heb-

ben waardig gemaakt; en heeft hij ook op het hoogste school, aan zijn gedrag, bij den praeceptor en corrector gehouden, beantwoord, dan worde hij als een διὰ πάντων τῶν καλῶν ἐπὶ δημοφιλῶς openlijk bevorderd, en hem hiervan een getuigschrift ter hand gesteld. Op het programma en in de boekzaal worde hiervan melding gemaakt, en het regt van het eerst den kathedra te beklimmen aan hem vergund, die dit getuigenis verwerft, al hebbe hij ook meerdere fouten in zijne opstellen.

Ik gevoel wel, dat diergelijke voorstellen niet ligtelijk algemeene goedkeuring zullen wegdragen. Vele onderwijzers, slaven van ingekankerde vooroordeelen, trekken misschien den neus op, en spotten met mijne nieuwigheden. Ik moet hun echter ter mijner verdediging antwoorden, dat ik deze en andere denkbeelden meestal uit die oude schrijvers gehaald heb, die zij zeggen te onderwijzen, en van wier schoonheden zij de bewaarders en handhavers behooren te zijn. Behalve deze getuigschriften en de openlijke prijzen, wilde ik nog eene andere belooning voorstellen voor hem, die in zekeren opgegeven tijd het beste opstel zal hebben vervaardigd. Voor des praeceptors en correctors school althans tot het laatste halfjaar, zij een nederlandsch opstel over een grieksch of romeinsch onderwerp voldoende. Op de hoogste school echter moeten zulke exercitia in het latijn worden geschreven. Waar verscheiden medeleerlingen in eene klasse zijn, zullen zij hunne opstellen door anderen uit eene lagere klasse moeten doen afschrijven. De mingevoerden leeren hier-

hierdoor, en de onderwijzer beoordeelt alzoo met onpartijdigheid. Uit de boeten in de schoolbeurs verzameld, worden kleine prijzen uitgedeeld, of zoo ze nog niet toereikende zijn, brengen allen iets te zamen om hunnen medeleerling als overwinnaar te bekroonen. Ik houde mij overtuigd, dat zulke aanmoedigingen rijke vruchten zullen opleveren.

Men duide het mij niet ten kwade, dat ik op een latijnsch school het vervaardigen van hollandsche opstellen wil invoeren. Immers wel te leeren denken is de bron en het beginsel om wel te leeren schrijven. De moedertaal is voor de uitdrukking de gemakkelijkste. Men vange dus in deze taal aan, denkbeelden bijeen te voegen, naderhand, als men in het latijn eene genoegzame kennis heeft, zal men met mindere moeijelikheden hebben te worstelen. Indien men mij konde overtuigen, dat een leerling des te beter latijn zal schrijven, naarmate hij minder zijne moedertaal zal beoefend hebben, dan zal ik voorzeker op een latijnsch school op zulke eene oefening niet durven aandringen, en trekke dan mijne raadgevingen weder in.

Alleen om eenig nut te stichten heb ik mijne pen in ledige oogenblikken opgevat, en leg haar neder, met den opregten wensch, dat de Maatschappij haar prijzenswaardig doel eenmaal bereikt moge zien.

ἢ περὶ μικροῦ ὄψεσθε νυνὶ κινδυνεύειν —
 ἄλλ' οὐ περὶ τούτου τοῦ κτήματος ὃ τῶν
 ἡμετέρων μέγιστον ὄν τυγχάνει ;

PLATO Lachet. 185 A.

Bip. V. 173.

AANTEKENING.

Bl. 6. *Om met PLATO zelven te spreken: zie de zamenspraak THEAGES 122. B. Bip. uitgave II. 6.*

Bl. 6. *de echte kiem, lees den echten.*

Bl. 7. *Het oprigten eener Hoogeschool de edelste belooning rekent, voor de verhevenste burgertrouw.*

» Es giebt ausser Italien und Griechenland für den Philologen keinen heiligeren Ort, als den Saal der Universität zu Leyden, wo die Bildnisse der Lehrer von SCALIGER, im purpurnen Fürstenmantel, bis auf RUHNKENIUS aufgestellt sind, um das Bild des grossen WILHELM von Oranien, des Vaters der Universität, deren Errichtung Leyden sich als die schönste Belohnung für übermenschliches Dulden und Ausharren erbat. Auch der General der republikanischen Stadt der Herr von Nordwyk, war selbst ein grosser Philologe.»
NIEBUHR *Rom. Geschichte*, Theil I. 250
2te Ausg.

Bl. 11. *De regtsgeleerde.* Quid Cujacios crepatis laudibusque meritis in coelum fertis? quid Merillios? quid aetate nostra Noodtios, quid Schultingios? quid tot alios heroas? Quibus illi radicibus nixi ad tantam nominis claritatem, ad summum illud Legum scientiae culmen pervererunt? scilicet quod Literis humanioribus, quod historiarum, quod omnis antiquitatis penitissimae cognitioni acceptum referebant, Themidi optimi familiae curatores expensum tulerunt. HEMSTERHUSII *Oratio in obitum Arnaldi*, p. 175.

Bl. 12. *Naar het voorschrift van PLATO.* De Repl. V. 310 A.

Bl. 12. *de school, lees het.*

Bl. 15. *De stelling, die wij met het gezag van HEMSTERHUIS en RUHNKENIUS bekleeden.*

Zie behalve op vele andere plaatsen het *Elogium* HEMSTERHUSII, alwaar RUHNKENIUS van HEMSTERHUIS getuigt: »Recte vir magnus statuebat Latinam linguam Graecae sic aptam et nexam esse, ut qui alteram ab altera distrahat ac divellat, animi et corporis discidium inducere videatur. Bl. 18, uitgave van BERGMAN, *Leiden* 1824 en verder, bl. 19. »Nec M. A. MURETUS dicere dubitavit, eos, qui graeci sermonis expertes sint, ne latine quidem scripta penitus percipere posse.»

Vergelijk voorts de breede en geleerde aantekening van BERGMAN in het aangehaalde werk, bl. 376-394.

B. 17. *De eer dier benaming.* Elk beoefenaar der oude letteren leze en herleze de Inwijdingsrede van J. BAKE, *de Custodia veteris doctrinae et elegantiae praecipuo Grammatici officio.* Leidae 1817.

- Bl. 8. *Geen oord ter wereld is er.* Zie de *Narratio Academica* van TE WATER.
- Bl. 11. *De geneeskundige.* »Men moge het willen ver-
 » helen of niet, het ziet er met de gelcerde
 » kennis onzer kunstbroeders in het verlicht
 » *Europa* in deze verlichte 19de Eeuw zeer so-
 » ber uit; en wil men het pedante Latijn en
 » Grieksch verbannen, het zal er hoe langer
 » hoe soberder gaan uitzien; wij zullen tot den
 » ouden bajert wederkeeren. Onze schrijvers zul-
 » len de boeken hunner voorgangers schaamteloos
 » compileren zonder dat iemand het bemerkt, en
 » onze genien zullen ontdekkingen en uitvin-
 » dingen doen, welke reeds lang bij hunne
 » voorouders bekend waren.” G. PRUIS VAN DER
 HOEVEN in zijne Verhandeling: *Over het belang*
en de voordeelen eener klassieke vorming voor
den toekomstigen Geneesheer, in de *Geneesk.*
Bijdr. 2de deel, 2de stuk, bl. 143.
- Bl. 18. Vergelijk de geestige Redevoering van RUHNKE-
 NIUS de *Doctore Umbratico*, in de *Opuscula*
 I. 121.
- Bl. 19. *Gelijk* — SOCRATES. XENOPHON MEMOR. SOCRAT.
 I. 4. 3.
- Bl. 19. *Aan het zeggen van CICERO:* »Quod enim mu-
 nus reipublicae affere majus, meliusve possimus,
 quam si docemus atque erudimus juventutem?”
De Divinat. I. 3.
- Bl. 19. *Vraagt* SOCRATES bij PLATO. De Rep. II. 377.
 Bip. uitgaaf VI. p. 246.
- Bl. 20. *Weder volgens den raad van PLATO.* De Repl.
 VI. 485. D. Bip. uitgaaf. VII. 72.
- Bl. 29. reg. 6. *even gelukkig, lees altijd even gelukkig.*
 — — — 17. *den lust, lees de lust.*

- Bl. 51. *Van* OVIDIUS en CICERO. Zie *Metamorph. Lib. V. en Oratt. in Verrem. Orat. IV.*
- Bl. 52. *Een burgerverbond*: zie AESCHINES *Oratio de Fal. Leg.* p. 338.
- Bl. 55. TIBERIUS HEMSTERHUIS. Het was de Hoogleeraar TOLLIUS, wien ik deze belangrijke anecdote hoorde verhalen.
- Bl. 56. *De beoefening der Mythologie, der Historie*; zoo zegt bij voorb. ERNESTI, ter aanbeveling van SUETONIUS: »Ompis prope antiquitas Romana quum sacra tum civilis, et militaris, et quae libera republica et quae sub Caesaribus fuit, cognosci ex eo haud paullo melius ac certius, quam e vulgaribus de antiquitate Romana libellis potest si ab idoneo magistro explicetur et illustretur." Praefatio ad Suetonium, p. 14.
- Bl. 56. *Met goed gevolg.* Dit gelde inzonderheid omtrent het *Geographiae antiquae compendium* van BOSSE. Leid. 1818.
- Bl. 57. *Het werkje van* SCHROCK. Men gebruike nu liever de onderscheiden schriften over de Geschiedenis, door DORN SEIFFEN te Utrecht uitgegeven.
- Bl. 57, reg. 19 *allergeschikst*, lees *allergeschiktst*.
- Bl. 65. HOMERUS *blijft hier de dichter.*
- Lord CHATHAM schreef aan zijn jongen neef PITT:
 »I rejoice to hear that you have begun Homer's Iliad and have made so great a progress in Virgil. I hope you taste and love those authors particularly. You can not read them to much. They are not only the two greatest poets, but they contain the finest lessons for your age to imbibe: lessons of honor,

courage, disinterestedness, love of truth, command of temper, gentleness of behaviour, humanity, and in one word, virtue in its true signification. Go on, my dear nephew, and drink as deep as you can of these divine springs: the pleasure of the draught is equal at least to the prodigious advantages of it to the heart and morals. Zie *Letters — by the late Earl of Chatham*. Lond. 1864.

Ik schrijf deze plaats af voor hen, die zich mogten verbeelden, dat hunne kinderen te fatsoenlijk zijn, om met die pedante schoolgeleerdheid vermoeid te worden.

Dezelfde CHATHAM zegt in eene zijner redevoeringen in het Parlement: »Your Lordships have read Thucydides.” Ik kan mij wel eene vergadering op het vaste land voorstellen, waar velen elkander vragen zouden: wie die man was, hoe hij zich onderscheidde in de omwenteling, en of hij de onbepaalde vrijheid der drukpers wel handhaafde?

Bl. 70, reg. 16 *het meeste*, lees *het meest*.

Bl. 70. *De geheele welsprekendheid*. Men leze VAN DER PALM, *over den waren aard der welsprekendheid*. Redev. en Verhand. I. 40.

Bl. 71. *Het geestig zeggen van* RUBNKENIUS: »Saepe numero mirari subit, plerasque artes et doctrinas ante fuisse consummatas, numerisque absolutas suis, quam illarum inveniendarum constituendarumque ratio artis regulis esset praeceptisque conclusa. Sic Homerus divinam illam Iliada, admirabile belli Peloponnesiaci monumentum condidit Thucydides, antequam Rhetor Criticusve aliquis illas artes praeceptionibus de-

- vinxisset. Pari modo Graeci philosophi eximia quadam mentis vi atque celeritate praediti, magistrorum praecepta, quibus ingenium in inveniendi et acute cernendo dirigeretur, in vero investigando, excolendaque ratione longe anteverterunt.” *Oratio de Graecia art. ac doct. inventrice.* Opusc. I. 95. En zegt niet reeds CICERO het zelfde? »Verum ego hanc vim intelligo esse in praeceptis omnibus, non ut ea secuti oratores, eloquentiae laudem sint adepti, sed, quae sua sponte homines eloquentes facerent ea quosdam observasse, atque digessisse: sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum. De Orat. I. 32.
- B. 75. HORATIUS *fijne menschen- en wereldkennis.* Verg. bl. 91 »Verissimum credo id, quod mihi aliquando confirmavit vir generis splendore, et honorum amplitudine, incertum, an ingenii et doctrinae elegantia illustrior, [comes Guilielmus à Bentinck] cum diceret, se juvenili aetate Horatium ita trivisse, ut omnes ejus versus tamquam digitos suos nosset, sed exquisitiores ejus veneres et lepores tum demum, cum honorum cursu ad mores hominum, regum inprimis et principum, cognoscendos esset delatus, penitus percepisse.” RUHNKENIUS, *De Doct. Umbr.* Opusc. I. 125. Vergelijk verder de aanteekening op bl. 65.
- Bl. 75. JUVENALIS. Niet alle de hekeldichten toch van den scherpzinnigen JUVENALIS, wien de verontwaardiging over de zedeloosheid van zijne tijdgenooten tot dichter maakte, zijn even onkiesch in uitdrukking. De X^{de} satyre over de dwaasheid der menschen in het schatten van hetgeen goed en kwaad is, en over hunne ongerijmde wenschen,

daar zij dikwijls die dingen angstig afbidden, die tot hun ongeluk strekken; de XII^{de} satyre, waar de misdadige wordt voorgesteld door een kwaad geweten gefolterd, en de redenen worden ontwikkeld, die de menschen tot misdaad aansporen; de XIV^{de} over het verderfelijke in de opvoeding, door het slechte voorbeeld der ouders; de XV^{de} over de wreedheid der menschen jegens elkander, lijden alle eene billijke uitzondering. — Zij zijn vol van wijsgeerige en menschkundige opmerkingen, en rijk in zedekundige lessen.

- Bl. 93. *Worde de nederlandsche jongeling tot deze verwaarloosde oefening aangevuurd.* Dit schrijvende viel mij door een gelukkig toeval in handen eene kleine doch keurige verhandeling van H. BOSSCHA, *de male neglecto poesis latinae studio*. 1817. Wij hebben den raad des hoogleeraars, op bl. 12 der Verhandeling gegeven, dankbaar medegedeeld. Ook verheugt het ons zeer dat wij ons stilzwijgen omtrent de studie der Mathesis voor eerstbeginnenden op de latijnsche scholen, door het gezag deszelfden oordeelkundigen schrijvers kunnen staven, zie bl. 8 ald.
- Bl. 94. Men vergelijke in het algemeen PLATO in den *Protagoras* 325—326 A. Bip. uitg. III, 117 te breed om hier af te schrijven, zie verder de laatste aantekening.
- Bl. 95. *Deze zorg bewoog SOLON*, zie de pleitrede van AESCHINES tegen TIMARCHUS, bl. 35, uitg. van REISKE. Verg. ook QUINTILIANUS *Inst. Or.* II. 2.
- Bl. 96. *De raadgeving.* — JUVENALIS *Sat.* VII. 237.
- Bl. 97. *Het school moet de plaats zijn.* Ik heb hier voor oogen de woorden van PLATO, de *Republ.* III. 491. Bip. uitg. VI. 292.

- Bl. 98. AESCHINES *leert ons*, zie de aangehaalde pleitrede bl. 52.
- Bl. 101. *Waar hij tot de zuivere bron toegang kan vinden.* Een leerling, die het school verlatende eene redevoering had vervaardigd over DEMOSTHENES, wist niet, dat het leven van dien staatsman door PLUTARCHUS was beschreven. Men had hem alleen de reizen van den jongen ANACHARSIS ter lezing aanbevolen.
- Bl. 101. *In het maken der gebaarden.* Ik hoorde eens iemand verhalen, dat hem bij het doen zijner redevoering, waaria de naam van DIOGENES eenige malen voorkwam, ernstig was ingescherpt geworden, om vooral bij het noemen van DIOGENES den mond te trekken, als iemand die spuwen wil, ten einde door zijne gebaarden het karakter van den Cynischen wijsgeer levendig voor oogen te stellen. Ook herinner ik mij het verslag van de komedie of tragedie, want ik weet niet, hoe het te noemen, die bij een openbaar examen in eene onzer steden gespeeld werd. De rector stelde op den predikstoel of kathedr den consul MARIUS voor, zoo als hij zat op de puinhoopen van Carthago. Een zijner leerlingen speelde den rol van bode, en reikte hem het besluit des senaats over, waarop de nieuwerwetsche MARIUS in luide weeklagten uitbarste, en eene zielroerende Elegie aanhief.
- Bl. 105. *De rang van praetor.* Ducere classem multo pulcerrimum, zie QUINTILIANUS, Inst. Orat. L. I. c. 1-2, welke men ook raadplege over de nuttigheid der openbare scholen boven afzonderlijk onderwijs in huis.
- Bl. 106. *Dat ik deze denkbeelden uit die oude schrijvers*

gehaald heb. Men leze de inleiding van XENOPHON voor zijne Cyropaedie, en ook zijne overige schriften. Bij PLATO is de zorg voor de opvoeding de spil, waarop als het ware zijn meeste denkbeelden zich bewegen. Men raadplege inzonderheid de Inwijdings-Verhandeling van DEN TEX, *de vi Musices ad excolendum hominem e sententia Platonis*, Ultraj. 1816. Van de *Institutiones oratoriae* van QUINTILIANUS zou het te breed zijn, alle de plaatsen aan te wijzen, die hierop betrekking hebben. Men vergelijke uit het eerste boek die plaatsen, waar hij het onderwijs in de openbare scholen boven huisselijk onderwijs aanbeveelt, en verder Boek II: 2 over de vereischten in den onderwijzer. Ik zoude deze aanteekening nog verder kunnen uitbreiden, doch zij is breed genoeg. Die eene bepaalde zaak betoogt, moet eene onafgebroken redeneering in acht nemen, en zijne gedachten niet verdeelen tusschen tekst en noten. De inhoud der Verhandeling is in geen wezenlijk opzigt veranderd. Ik wilde dus ook de aanteekening zoo veel mogelijk dezelfde laten.

